

ՏԻԳՐԱՆ ՀԱՅԱԶՆ

ԱՊԱՐԱՆԻ
ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԸ

2005

Երևան

Հայագն Տիգրան

Հ 246 Ապարանի հերոսամարտը -Եր.:Հեղինակային հրատարակություն,

2005 թ. 60 էջ:

Մեծ է Ապարանի ինքնապաշտպանական հերոսամարտի պատմական նշանակությունը: Այն համագոր է Սարդարապատին: Այդ հերոսամարտերը մեր ժողովրդի գոյատևման նոր Ավարայրն էին՝ մեկը Արաքս գետի, մյուսը՝ Քասաղ գետի ափին:

Անմահ է վասն հայրենյաց ընկած ապարանցի և հարևան գավառներից օգնության եկած աշխարհագորայինների, զինվորների հիշատակը: Նրանց և ճակատամարտի մասնակիցների ու ղեկավարների հիշատակին բացառապես Ապարանի ժողովրդի պայքարի արդյունքում խորհրդային տարիներին՝ 1974-1979 թվականներին կանգնեցվել է սերունդների հիշողությանն ուղղված «Վերածնունդ» փառահեղ հուշարձան-կոթողը:

ՏԻԳՐԱՆ ՀԱՅԱԶՆ

ՊԵՏՐՈՍՅԱՆՑ Հ. Տ. 2005

Շուրջ վեցդարյա պետականագրկությունից, 1915 թվականի Եղեռնից հետո կործանման-անգոյության եզրին հասած հայության արևելյան մի փոքրիկ կղզյակին, որ հիմնականում Երևանն էր ու շրջակայքը, հայ ազգի պատմական ու կենսաբանական թշնամի Թուրքիան 1918 թվականի մայիսին պարտադրել է եռաճակատ պատերազմ: Կռիվ է գնացել Սարդարապատում, Ապարանում, Վանաձորում: Ծանր, արյունաքամ մարտերի արդյունքով հայերին հաջողվել է ոչ միայն հաղթել թշնամուն և ապահովել հայության գոյությունը, այլև այդ հաղթանակներով դնել Հայաստանի Առաջին Հանրապետության հիմնաքարը՝ 1918 թվականի մայիսի 28-ին հռչակել Հայաստանի անկախությունը:

Հայրենիքին սպառնացող վտանգի պահին հայ ազգը, անկախ քաղաքական ու դասակարգային պատկանելությունից, հանդես է բերել իր գենային դիմադրողական եզակի առանձնահատկությունը, կանգնել է ճակատագրին հանդիման և իր լինել-չլինելու խնդիրը լուծել հօգուտ լինելության: Սարդարապատի, Ապարանի հերոսապատում-հաղթանակներից յուրաքանչյուրը ձեռք է բերվել պարտադրված պատերազմին բացառիկ միասնությամբ, նվիրումով, հերոսությամբ մասնակցելու, այդ ճակատամարտերին իր լավագույն որդիների արյունը տալու գնով:

Ապարանի հերոսամարտը հայ ազգի մղած եզակի կռիվներից մեկն է: Այստեղ հիմնական կռվող ուժը ճակատամարտի առաջին օրվանից մինչև հաղթական ավարտը ապարանցի աշխարհագորայիններն էին: Այդ նրանք և միայն նրանք են հավաքական որոշում կայացրեցրել փակել թուրքի ճանապարհը և պահպանել սեփական ընտանիքների պատիվն ու արժանապատվությունը: Եվ նրանք իրենց խնդիրը կատարել են:

Հերոսականությունն ապարանցին փոխառնելու կարիք չունի: Իր հերոսականության արդյունքը պատմության սեփականությունը դարձած Ապարանի հերոսամարտն է:

Ապարանի հերոսամարտը սկսվել է 1918 թվականի մայիսի 22-ի երեկոյան, երբ Էսադ փաշայի դիվիզիան և Քյազիմ փաշայի գնդերը մտել են Ապարանի գավառի սահմանը, իսկ առաջապահ ջոկատները երևացել են Միրաքի կամրջի դիմաց և թնդացել է նրանց վրա արձակված ապարանցի աշխարհագորայիների հրացանագարկը:

Սակայն ճակատամարտը սկսվել էր ավելի վաղ, երբ մայիսի 15-ին թուրքերը մտել էին Ալեքսանդրապոլ և առանց դիմադրության Արագած սարի հարավակողմով ու հյուսիսակողմով շարժվել դեպի Հայաստանի սիրտը՝ Երևան:

Հայաստանը պիտի պաշտպանվեր, պիտի կանգնեցվեին թուրքական հորդաները, բայց հարցն այն էր, թե որտե՞ղ: Որոշվել է, որ հարավակողմից արշավող թուրքերի ճանապարհը պիտի փակվի Էջմիածնի մատույցներում՝ Սարդարապատում, իսկ հյուսիսակողմից արշավողների ճանապարհը փակվի... Արարատյան դաշտի մատույցներում:

Հյուսիսակողմով արշավող թուրքերն անարգել մտել են Սպիտակ, գրավել շրջակա գյուղերը և ընթացքից շրջվել դեպի Ապարանի ճանապարհը: Համընդհանուր խուճապ է սկսվել: Սկսել են տեղահանվել նաև Ապարանի սահմանային գյուղերը:

Հյուսիսակողմից արշավող թուրքերի ճանապարհը հնարավոր էր փակել Աշտարակի մոտ, Եղվարդում, Երևանի սահմանագլխին: Բայց Ապարանում թուրքերի առաջն առնելու մասին որևէ պլան նախապես չէր կազմվել: Եվ այդ ճակատագրական պահին, երբ թվում էր, որ այլևս ոչ մի ուժ չէր կարող Ապարանի գավառաձևում փակել թուրքերի ճանապարհը, Ազգային խորհրդի նախագահ Արամ Մանուկյանի հրամանով Ապարանի գավառապետ Սեդրակ Ջալալյանը և Ապարանի գավառի Արագյուղ գյուղի բնակիչ, Երևանի ոստիկանության աշխատակից Արսեն Տեր-Պողոսյանը սկսել են ծանոթանալ իրավիճակին: Նրանք հանդիպել են Ապարանի հոգևոր թեմի առաջնորդ Հովհաննես քահանա Տեր-Սիմասյանի հետ: Իրավիճակի վերլուծությունից ծնվել է ինքնապաշտպանության վճիռը. կանգնել թշնամու դեմ, չգաղթել և չհանձնվել նրա ողորմածությանը:

Ինքնապաշտպանության հրամանատարությունն իրենց վրա են վերցրել Սեդրակ Ջալալյանն ու Արսեն Տեր-Պողոսյանը, ստեղծվել է պաշտպանության խորհուրդ Հովհաննես քահանա Տեր-Սիմասյանի նախագահությամբ:

Սեդրակ Ջալալյանի անձնական պաշտպանության ձիավորները հրաման են ստացել փակել նահանջի ճանապարհը և զենք կրելու ընդունակ բոլոր տղամարդկանց վերադարձնել Ապարան գյուղ: Մայիսի 17-ին գավառում հայտարարվել է պատերազմական իրավիճակ: Անընդհատ զարկել են եկեղեցիների զանգերը: Գյուղերի ավագները, քահանաները մարտի ընդունակ տասնութ տարեկանից բարձր բոլոր տղամարդկանց զինել և ուղարկել են պաշտպանության խորհրդի տրամադրության տակ:

Սեդրակ Ջալալյանն ու Արսեն Տեր-Պողոսյանը ուսումնասիրելով տեղանքը՝ որոշել են պաշտպանության առաջին գիծը հաստատել Նիգավան-Միրաք գյուղերի միջև ձգվող բարձունքներում: Նորակազմ զորաջոկատներն էլ ուղարկվել են հենց այդ գիծը:

Գավառում իրավիճակը կայունացել է, Ապարան գյուղից արևելք գտնվող գյուղերի տեղահանությունը կանգնեցվել: Մայիսի 22-ին պաշտպանության առաջին, ինչպես նաև ուղղակի Ապարան գյուղի մոտ ձևավորվող երկրորդ գծում աշխարհագորայիների թիվը հասել է 2500-ի:

Փաստորեն, Ապարանի գրեթե ամեն գյուղ մոտ հարյուր տղամարդ էր ուղարկել ճակատ: Ճիշտ է՝ ժամանակակից զենք բոլորը չէ, որ ունեին, զինամթերքը սակավ էր, գնդացիները երկուսն էր, իսկ թնդանոթներ չկային, բայց առկա էր անկոտրում կամք և սեփական հողը, տունը հարազատներին պաշտպանելու վճռականությունը:

...Թուրքերը, որ ոչ մի դիմադրություն չէին սպասում, առաջապահ ջոկատների գնդակոծությունից շփոթվել են և հետ քաշվել ու սպասել մայիսի 23-ի լուսաբացին: Գիշերվա ընթացքում, փաստորեն, ինչպես և Արագած լեռան արևմտյան ստորոտին՝ Սարդարապատում, Արագած լեռան արևելյան ստորոտին ևս ձևավորվել է ռազմաճակատ:

Երևանում ճիշտ է գնահատել ստեղծված իրավիճակը և նույն գիշեր նոր ձևավորված ռազմաճակատի հրամանատար է նշանակվել բազմափորձ Դրաստամատ Կանայանը (Դրոն):

Մայիսի 23: Հայաստանում պահեստային զինված ուժեր չկային: Ամբողջ օրը Ապարանի ռազմաճակատում թշնամուն դիմագրավել են ապարանցի աշխարհագորայինները: Թուրքերը հրետանու և գնդացրային կրակով ճնշել են մոտ 8 կիլոմետրանոց ռազմաճակատի ամբողջ գիծը պահող աշխարհագորայիններին: Չնայած համառ դիմադրությանը՝ կորուստները զգալի էին և մարտական գործողությունները դեկավարող Արսեն Տեր-Պողոսյանը երեկոյան հրամայել է նահանջել երկրորդ գիծ: Աշտարակի գավառամասից Մեղրակ Ջալալյանը կարողացել է մարտադաշտ ուղարկել աշխարհագորայինների մի քանի նոր ջոկատ: Առաջինը մարտադաշտ են հասել 100 դովրեցիներ՝ քահանա Տեր Գևորգի գլխավորությամբ:

Դրոն ոտքի էր հանել գրեթե բոլոր զինված խմբերը: Մինչև կեսգիշեր Ապարանի ռազմաճակատ են հասել գանձակեցի պորուչիկ Ջենյակի (Հարություն Նանումյան), զանգեզուրցի Յապոնի, գառնեցի Մարտիրոսի, Քաչալ Դազարի, սասունցի Մանուկի, մակվեցի Մեսրոպի (հին բայազետցիների), բուլանդցի Մուրադի ջոկատները:

Մայիսի 24: Արամ Մանուկյանի գիտությամբ՝ Երևանի զորաբաժնի հրամանատարությունը որոշել է Սարդարապատից Ապարանի ռազմաճակատ փոխադրել կանոնավոր ռազմական միավորումներ: Օրվա առաջին կեսին Արագածի ստորոտով՝ Արագած-Քուչակ գյուղերի վրայով ճակատ է մտել և ռազմաճակատի ձախ կողմում դիրքավորվել է գնդապետ Դուլուխանյանի 6-րդ հրաձգային գունդը, որը համարվել էր հիմնականում ապարանցի մարտիկներով: Նույն օրվա ընթացքում Ապարանի ռազմաճակատ են հասել փոխգնդապետ Կորեկովի հեծյալ գունդը, կապիտաններ Սակելյարիի և Կլիչի հրետանային մարտկոցները, որոնցից մեկը դիրքավորվել է Ապարան գյուղի «Դեմեր» կոչվող հատվածում:

Մայիսի 25: Թուրքական բանակի հրամանատար Վեհիբ փաշան Հայաստանի երեք ուղղություններում՝ Սարդարապատի, Ապարանի, Վանաձորի ուղղությամբ գործող զորամիավորումներին վճռական հարձակման հրաման է տվել, և այդ օրը Ապարանի ճակատը դարձել է Հայաստանում ծավալված պատերազմի կենտրոնը: Բավական էր թուրքերն այստեղ ճեղքեին պաշտպանությունը և անմիջականորեն հարվածի տակ կմնար Սարդարապատը: Կեսօրին, անձրևի տակ թուրքերը փորձել են Սարալանջ գյուղից արևելք ընկած հատվածում անցնել հորդացած Քասաղ գետը, դուրս գալ աշխարհագորայինների թիկունքը և կտրել ապարանցիների դիմադրությունը: Պահը դարձել է օրհասական, բայց տեղ հասած կադրային ջոկատները գրավելով Քասաղի երկու ափերի բարձունքները, կրակի տակ են առել թուրքերին ու ստիպել նրանց անկանոն նահանջել: Օրվա երկրորդ կեսին թուրքերը կատաղի գրոհ են ձեռնարկել Արագածի փեշին: Գերակշիռ ուժերով նրանց հաջողվել է ճեղքել հայերի պաշտպանությունը Ալուջայի ձորի մոտ և ավելի քան մեկ կիլոմետր թափանցել հայերի թիկունքը: Ճակատը թեև մեծ դժվարությամբ, բայց փակվել է, և թուրքերը հայտնվել են երկկողմ կրակի տակ: Եղվարդի կողմից մարտադաշտ հասած գնդապետ Ջալինյանի 300 զինվորներն ու Արագածի փեշով առաջացող փարպեցի աշխարհագորայինների հարյուրյակը (Տեր Գևորգ քահանայի գլխավորությամբ) փակել են թուրքերի ճանապարհը, և վերջիններս հայտնվելով եռակողմ կրակի տակ՝ գլխովին ոչնչացվել են (միայն քչերին է հաջողվել դեպի Արագածի գագաթը փախչելով՝ փրկվել):

Կեսօրին Ապարանի ռազմաճակատում նոր վտանգի ուղղություններ են ի հայտ եկել: Թուրքական հրամանատարության պահանջով Ապարանի գավառի արևելյան կողմից՝ Չորագլուխ գյուղի ուղղությամբ հարձակման են անցել Հանքավանում բնակվող թուրքերը: Թշնամու ճանապարհին այս ուղղությամբ փակել է Չորագլխի, Թթուջրի, Չքնաղի բնակիչներից կազմված միացյալ ջոկատը: Մարտը տեղի է ունեցել Կարմիր վանք հնավայր-բնակավայրի մատույցներում: Թուրքերին չի հաջողվել կոտրել ապարանցի աշխարհագրայինների դիմադրությունը և չորսժամյա մարտից հետո հետ են քաշվել՝ մարտադաշտում թողնելով քսանից ավելի դիակ: Չոհվել է նաև ձորագլխեցի տիրացու Հարությունը:

Գրեթե նույն ժամանակ Բուժական գյուղի կողմից ավելի քան հինգ հարյուր թուրքեր նոր ճակատ են բացել Նորաշեն-Երնջատափ գյուղերի ուղղությամբ: Թուրքերի այս հարձակման մասին տեղեկացված հայկական հրամանատարությունը այս ուղղությամբ ևս հասցրել էր պաշտպանական խրամատներ փորել Նորաշեն գյուղից շուրջ երկու կիլոմետր արևելք գտնվող ավերակ բերդից մինչև Երնջատափ գյուղի քարհանքը: Պաշտպանական այս հատվածում կենտրոնացվել են Նորաշեն և Երնջատափ գյուղերի գրեթե բոլոր տղամարդիկ, շուրջ երեք հարյուր տղամարդ: Սկսված մարտի լուրն ստանալուն պես հայկական հրամանատարությունը այս ճակատ է ուղարկել Վարդենիս գյուղից հավաքագրված հարյուրյակը: Այս ուղղությամբ մարտը շարունակվել է և այդ օրը մինչև մութն ընկնելը և մինչև հաջորդ օրվա վերջը: Այս ուղղությամբ ևս թուրքերին չի հաջողվել խուճապ առաջացնել արդեն երեք կողմից կռվող ապարանցիների դեմ և հնարավորություն ստեղծել թուրքական հիմնական ուժերի համար ճեղքելու ռազմաճակատի կենտրոնական հատվածը: Թուրքերն այս ուղղությամբ տվել են հարյուրից ավելի զոհ: Հայկական կողմից զոհվել են 17 նորաշենցի, 3 երնջատափցի, 1 վարդենիսցի:

Ապարանի հերոսամարտի նախորդ ուսումնասիրողներից որևէ մեկը Չորագլխի և Նորաշեն-Երնջատափի ռազմագործողությունների մասին գաղափար իսկ չունի, իսկ որոշներն էլ կարծել են, թե թուրքերը ճեղքել են ճակատը և հասել մինչև Երնջատափ:

Ապարանի ռազմաճակատը, փաստորեն, մայիսի 25-ին փրկել է Հայաստանը: Թուրքերն այդ օրը մարտադաշտում թողել են 1000-ից ավելի դիակ, գնդացիներ, զենք, զինամթերք:

Մայիսի 26: Սարդարապատից Ապարան են փոխադրվել կապիտան Խորեն Իգիթխանյանի հրետանային մարտկոցը, գնդապետ Հովսեփյանի 5-րդ հրաձգային գունդը:

Մայիսի 27: Ապարանի ռազմաճակատում հայ աշխարհագրայինների, կադրային զինվորների թիվն անցել է 7000-ից: Թեև թուրքերը դարձյալ թվական գերազանցություն ունեին, բայց հոգեբանական առավելությունն անվերապահորեն անցել էր հայերի կողմը: Չկարողանալով դիմագրավել հայերի գրոհներին՝ թուրքերը թողել են Նիգավանը, Մելիքգյուղը և կենտրոնացել են Ճահճուտի մոտակա բարձունքներում:

Մայիսի 28: Թիֆլիսում գործող Հայոց Ազգային խորհուրդը Հայաստանը հայտարարել է անկախ պետություն և ստանձնել իշխանության պատասխանատվությունը: Բայց Ապարանի ռազմաճակատում այդ կարևորագույն նորությունը դեռևս չգիտեին:

Դրաստամատ Կանայանն անձամբ ամբողջ ճակատը տարել է թշնամու դեմ գրոհի: Դիրքերը գրավվել են զոհերի գնով: Այդ օրը զոհվել են սերաստացի Ազարիկը, գանձակեցի Չենյակը, գառնեցի Մարտիրոսի հորեղբորորդին, այլ քաջորդիներ: Չնայած կորուստներին՝ հայերը գրոհը չեն դադարեցրել նաև գիշերը:

Մայիսի 29: Թուրքական դիվիզիաների արյունաքամ մնացորդները սպիտակ դրոշ են պարզել:

Ապարանի ինքնապաշտպանական հերոսամարտն ավարտվել է փառահեղ հաղթանակով:

... Մեծ է Ապարանի ինքնապաշտպանական հերոսամարտի պատմական նշանակությունը: Այն համագոր է Սարդարապատին: Այդ հերոսամարտերը մեր ժողովրդի գոյատևման նոր Ավարայրն էին՝ մեկը Արաքս գետի, մյուսը՝ Քասաղ գետի ափին:

Անմահ է վասն հայրենյաց ընկած ապարանցի և հարևան գավառներից օգնության եկած աշխարհագորայիմների, զինվորների հիշատակը:

Նրանց և ճակատամարտի մասնակիցների ու ղեկավարների հիշատակին բացառապես Ապարանի ժողովրդի պայքարի արդյունքում խորհրդային տարիներին՝ 1974-1979 թվականներին կանգնեցվել է սերունդների հիշողությանն ուղղված «Վերածնունդ» փառահեղ հուշարձան-կոթողը:

ԱՊԱՐԱՆԻ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԻՉՆԵՐԸ

Գավառապետը

ԶԱԼԱԼՅԱՆ ՍԵՂԻՍԿ ՍԱՐԳՍԻ, ռազմական, քաղաքական գործիչ, 1918 թվականի մայիսի 22-29-ի Ապարանի հերոսամարտի կազմակերպիչ, Ապարանի, Էջմիածնի գավառապետ, Երևան քաղաքի միլիցիայի պետ:

Ծնվել է Ապարանի գավառի Քասաղ գյուղում:

Տասներկու տարեկանում ընդունվել է Երևանի ռուսական գիմնազիա: Մի քանի տարի անց Գալուստ Ալոյանի նախաձեռնությամբ ընդգրկվել է «Հայ երիտասարդների դաշնակցության» «Փոթորիկ» խմբում, որի գործունեությանը մասնակցել է Նիկոլ Գումանը:

Գիմնազիան ավարտելուց հետո, 1906 թվականին ընդունվել է Սանկտ-Պետերբուրգի համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետը: Այստեղ ծանոթացել է սոցիալ-դեմոկրատական տեսությանը և անդամագրվել համալսարանի սոցիալ-դեմոկրատական ընկերակցությանը: Ծանոթացել է նույն հաստատության բժշկական ֆակուլտետի ուսանող, հետագայում հայտնի բժիշկ ու Հայաստանի Առաջին Հանրապետության գործիչ Ս. Սաժումյանցի հետ: Նրանց մտերմությունը շարունակվել է նաև Հայաստանում գտնվելու տարիներին: 1908 թվականի սկզբին ցարական կառավարությունն իմացել է կազմակերպության մասին և նրա անդամներին դատապարտել աքսորի: Սեդրակը գաղտնի հասել է Թիֆլիս, սակայն ձերբակալվել և աքսորվել է:

Աքտորում անցկացրել է 5 տարի: 1913 թվականին վերադարձել է Սանկտ-Պետերբուրգ, ընդունվել Սանկտ-Պետերբուրգի համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետը և 1917 թվականին ավարտել այն ու իրավաբանի մասնագիտությամբ վերադարձել Հայաստան:

Հայաստանում ծանոթացել է ազգային-ազատագրական շարժման նշանավոր գործիչ Արամ Մանուկյանի հետ, որը Թիֆլիսի «Հայոց Ազգային խորհրդի» հրավերով եկել էր Երևան և կառավարում էր Արարատյան նահանգը:

Արամ Մանուկյանը Սեդրակ Ջալալյանին նշանակել է Ապարանի գավառապետ: Վերջինս ձեռնամուխ է եղել գավառամասի սոցիալ-տնտեսական վիճակի բարելավման գործին:

1917 թվականի վերջին թուրքերը ակտիվ գործունեություն են ծավալել Անդրկովկասի հայաբնակ վայրերում՝ հրահրելով տեղի մահմեդական բնակչությանը պայքարել հայերի դեմ: Հայաստանում ծավալվել է մահմեդական շարժում: Թուրքաբնակ գյուղերում կազմվել են զինված ջոկատներ, որոնք թալանել, ավերել են հայկական բնակավայրերը: Արամ Մանուկյանը խորհրդակցել է հայկական խոշոր բնակավայրերի կառավարիչների հետ՝ շուտափույթ այդ հարցը լուծելու համար: Որոշվել է օժանդակել կամավորական ջոկատների կազմավորմանը և պայքարել մահմեդականների դեմ:

Սեդրակ Ջալալյանը Ապարանի գավառամասի գյուղերից հավաքագրել է շուրջ 700 գյուղացի և սկսել վերոհիշյալ շրջանների թուրքական զինված տարրերի ոչնչացումը: Աշխարհագորայինները մի քանի օրվա ընթացքում ոչնչացրել են Քուրդալու և Համամլու գյուղերի մուսուլմանական զինված խմբերը:

Աշխարհագորայինները մասնակցել են Բուժականի և Աղվերանի մարտերին: Դրանք պսակվել են հայերի հաղթանակով:

Խնդիր է դրվել լիկվիդացնել նաև Արագածի արևմտյան ստորոտում գտնվող Ախուրյան գյուղի շրջակայքի թուրքական բազմաքանակ խումբը: Գյուղի մոտակա բարձունքներում տեղի է ունեցել կատաղի ընդհարում, որին մասնակցել են նաև Ծաղկահովիտ գյուղի բնակիչները: Այն ավարտվել է հայերի հաղթանակով:

1918 թվականի ապրիլի սկզբին Էջմիածնի գավառի Մասիս թուրքաբնակ բնակավայրում հրոսակախումբը հարձակվել է Գյումրիից Երևան շարժվող ապրանքատար գնացքի վրա, սպանել տասնյակ մարդկանց, բռնագրավել հսկայական քանակությամբ ցորեն: Արամ Մանուկյանը հանձնարարել է Սեդրակ Ջալալյանին վերադարձնել բռնագրավված ցորենը:

Ստանալով անհրաժեշտ քանակությամբ զինամթերք՝ Սեդրակ Ջալալյանը մոտ 200 աշխարհագորայիններով շտապել է Էջմիածին: Լուսադեմին ջոկատը Մասիս կայարանի շրջակայքում կրակով է դիմավորել հրոսակախմբին: Ավազակախումբը գլխովին ջախջախվել է: Հացահատիկը վերադարձվել է:

Չոհվել են ավելի քան 60 հայ մարտիկներ:

1918 թվականի մայիսի 15-ին թուրքերը մտել են Գյումրի: Հետագա հարձակման մի ուղղությունն անցել է Ապարանի վրայով:

Էսադ փաշայի դիվիզիան, մայիսի 20-ին գրավելով Սպիտակը՝ շարժվել է Ապարանի ուղղությամբ: Ճանապարհին գտնվող գյուղերի բնակիչները լքելով ամեն ինչ՝ շարժվել են Ապարան: Ամենուր ճամփաները բռնվել են գաղթականների քարավաններով: Ծաղկահովիտ գյուղում Էսադ փաշայի դիվիզիան ու Քյազիմ փաշայի զնդերը միացել և շարունակել են առաջխաղացումը:

Գաղթականների առաջին քարավանի երևալը ճգնաժամային վիճակ է ստեղծել Ապարանում՝ արդեն մայիսի 18-19-ին:

Հապաղել չէր կարելի և Ապարանի գավառապետը հստակ որոշում է կայացրել. դիմել ինքնապաշտպանության: Նրան գործակցել են Ապարանի գավառի հոգևոր հովիվ Տեր-Հովհաննես Տեր-Համազասպի Տեր-Սկրտչյանը (Վարդենիս), արագյուղցի Արսեն Սամսոնի Տեր-Պողոսյանը (Բաֆֆու հերոսի՝ Խենթի որդին):

Առաջին հերթին հարկավոր էր կասեցնել մասսայական արտահոսքը դեպի Արարատյան դաշտ և Երևան: Գավառամասում հայտարարվել է արտակարգ դրություն: Ամենուր հնչել են եկեղեցիների զանգերը: Հաջողվել է Ապարան վերադարձնել հարյուրավոր տղամարդկանց: Սեդրակ Ջալալյանը և Արսեն Տեր-Պողոսյանը իրենց հավաքագրած աշխարհագորայինների համար նշել են պաշտպանության առաջին բնագիծը՝ Նիգավան-Միրաք գյուղերի միջև ընկած բարձունքները: Արսեն Տեր-Պողոսյանը աշխարհագորայիններից կազմել է մարտական ջոկատներ:

Մայիսի 22-ին Միրաք գյուղի մոտ լսվել է աշխարհագորայինների հրացանագարկը:

Սկսվել է Ապարանի հերոսամարտը:

Ապարանցի աշխարհագորայինները ցուցաբերել են համառ դիմադրություն: Մարտական ջոկատներն անընդհատ համալրվել են: Սեդրակ Ջալալյանի ջոկատը զբաղեցրել է պաշտպանության դժվարագույն տեղամասը: Իր քաջությամբ նա ոգևորել է շատերին: Ապարանցի աշուղ Անդրանիկ Ստեփանյանը գրել է.

Քաջ Վարդանի նման էր կռվում Սեդրակը,

Ետ չէր մնում նաև Խենթի զավակը.

Էլ չէին նայում թուրքի զորքին, քանակին,

Ջարդում էին մեկ աջ, մեկ ձախ թուրքերին:

Մայիսի 22–29-ին Ապարանի ճակատում լիակատար հաղթանակ արձանագրվեց: Ապարանի ճակատամարտի սկզբնական պաշտպանության դերը մեծ էր հետագա խոշոր մարտերի կազմակերպման, ժամանակ շահելու առումով:

Պաշտպանական մարտերի ժամանակ կազմավորվեց Հայաստանի Առաջին Հանրապետությունը: Նորաստեղծ հանրապետության Ներքին գործերի նախարար է նշանակվել Արամ Մանուկյանը:

1918 թվականի աշնանը Արամ Մանուկյանը Սեդրակ Ջալալյանին նշանակել է Էջմիածնի գավառապետ:

1919 թվականների սկզբին Սեդրակ Ջալալյանը նշանակվել է Երևանի միլիցիայի պետ: Այստեղ ևս նա աչքի է ընկել կազմակերպչական ընդունակություններով: Հաշված օրերի ընթացքում Սեդրակ Ջալալյանը Երևանում հաստատել է կարգուկանոն:

1920 թվականի նոյեմբերին Սեդրակ Ջալալյանն անցել է արտասահման: Միաք Թորլաքյանն իր «Օրերուս հետ» հուշապատումի մեջ Սեդրակ Ջալալյանի մասին գրել է. «...1920 թվականի վերջերուն իրեն կը յանձնուի նաեվ կառավարական պաշտօնությունը երկրէն դուրս հանելու պարտականությունը» (Բեյրութ, 1963, էջ 557–558):

Սեդրակ Ջալալյանն անցել է Պոլիս, ապա Գերմանիա՝ ջարդարարների ահաբեկումը կազմակերպելու նպատակով: Որոշ ժամանակ ուսուցչություն է արել Բուլղարիայում: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին ձերբակալվել է որպես անգլո-ամերիկյան լրտես, սակայն Գրաստամատ Կանայանի միջամտությամբ ազատվել է:

1947 թվականին Սեդրակ Ջալալյանը բնակություն է հաստատել Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում:

Մահացել է 1959 թվականին, թաղվել է Գետրոյտում:

Աշխարհագրի հրամանատարը

ՏԵՐ-ՊՈՂՈՍՅԱՆ ԱՐՄԵՆ ՍԱՄՍՈՆԻ, ազգային, ռազմական գործիչ, 1918 թվականի մայիսի 22-29-ի Ապարանի հերոսամարտի կազմակերպիչ-աշխարհագրի հրամանատար, հունական բանակի գնդապետ (1920 թ.):

Ծնվել է 1877 թվականի մայիսի 10-ին, Էջմիածնի գավառի Ապարանի գավառամասի Արագյուղ գյուղում (Բաֆֆու հերոս Խենթի՝ Սամսոն Տեր-Պողոսյանի առաջին կնոջ՝ Աննայի որդին է):

Ստացել է իր ժամանակի համար լավ կրթություն: Ավարտել է Արագյուղի ծխական դպրոցը, Երևանի ուսուցչական սեմինարիան, Սանկտ-Պետերբուրգի հատուկ զինվորական դպրոցը:

19-րդ դարավերջին վերադարձել է Հայաստան և, ազգային-ազատագրական շարժման մասնակից իր ժամանակակից երիտասարդների նման, անցել է Արևմտյան Հայաստան և Անդրանիկի հրամանատարությամբ մասնակցել է բազմաթիվ մարտերի՝ աչքի ընկնել արտակարգ խիզախությամբ ու հնարամտությամբ:

1905 թվականին Ապարանի գավառամասի և հարևան գավառամասերի գյուղերից հավաքագրած 300 երիտասարդների հետ գիշերով հարձակվել և գլխովին ոչնչացրել է Արայի լեռան ստորոտին գտնվող երկու թուրքական գյուղերի և Ուշի գյուղի թուրքերին, որոնք ըստ հավաստի տեղեկությունների պատրաստվել էին ավերելու շրջակայքի հայկական գյուղերը:

1907 թվականին հերթական անգամ զենք տեղափոխելիս, ձերբակալվել է ռուս սահմանապահների կողմից և բանտարկվել Կարսի բերդում: Սամսոն Տեր-Պողոսյանի բոլոր փորձերը որդուն ազատելու ուղղությամբ ապարդյուն են անցել: Դատապարտվել է 7 տարվա ազատազրկման և 1908 թվականին աքսորվել Սիբիր:

1917 թվականին ազատվել է կալանքից և վերադարձել Հայաստան: 1917 թվականին Հայաստանի Ազգային խորհրդի նախագահ Արամ Մանուկյանը հաշվի առնելով նրա անմնացորդ նվիրումը, անարդարությունների հանդեպ անհաշտ վերաբերմունքը և փորձը՝ նշանակել է Երևանի պարետ Արշո Շահխաթունուն ենթակա ռազմականացված ոստիկանության պետ:

1918 թվականի մայիսի 17-ին Արամ Մանուկյանի հրամանով ապարանցիներից կազմված պահապան ջոկատով ուղարկվել է Ապարան՝ այս ուղղությամբ թուրքերի հավանական հարձակման դեպքում գավառի պաշտպանությունը կազմակերպելու և դեպի Երևան թուրքերի առաջխաղացումը կասեցնելու համար:

1918 թվականի մայիսի 17-22-ին Ապարանի գավառապետ Սեդրակ Ջալալյանի, շրջանի հոգևոր հովիվ Տեր Հովհաննես Տեր-Սկրտչյանի հետ նախապատրաստական մեծածավալ աշխատանք է իրականացրել Ապարանի և հարևան շրջանների բնակչության շրջանում՝ աշխարհագր կազմակերպելու, ռազմավարական դիրքեր նախապատրաստելու, այդ ուղղությունում ընդհանուր խուճապի մթնոլորտը մեղմելու ուղղությամբ: Մայիսի 22-23-ին անմիջականորեն ղեկավարել է Ապարանի պաշտպանական առաջին մարտերը, և աշխարհագրայինների միջոցով փակել Երևան արշավող թուրքական դիվիզիայի ճանապարհը՝ մինչև կառավարական ուժերը Դրաստամատ Կանայանի գլխավորությամբ հասել են Ապարանի ճակատ: Առանձնապես աչքի է ընկել Մայիսի 22-ին Սիրաք գյուղի կամրջի մոտ նախապատրաստած ծուղակով: Թուրքական առաջապահ հետախուզական գումարտակը որևէ դիմադրության չսպասելով առաջացել է, իսկ Նիզավան գյուղի և Ուղտասարի լեռնաթևերում

դարանակալած աշխարհագրայինները փակել են թուրքերի թիկունքը և անխնա ոչնչացրել շրջապատման մեջ հայտնված թուրքերին: Հետագա օրերին նույնպես հնտորեն է ղեկավարել իրեն վստահված չորս հազարից ավելի աշխարհագրայիններին:

Ապարանի հերոսամարտի ավարտից մեկ ամիս անց մեկնել է Պոլիս: Իր կյանքի գործը համարելով թուրքերի դեմ կռիվը, հույների կողմից ակտիվորեն մասնակցել է 1918 թվականին սկսված հույն-թուրքական պատերազմին: Յուզաբերած ռազմական հմտության, կազմակերպական ունակությունների համար հունական բանակի ղեկավարության կողմից արժանացել է գնդապետի կոչման: Հունաստանի թագավոր Կոստանդինը նրան պարգևատրել է շքանշանով:

Հույն-թուրքական պատերազմի ավարտից հետո վերադարձել է Հայաստան և կրկին ծառայության անցել ռազմականացված ոստիկանությունում:

Հայաստանի Առաջին Հանրապետության անկումից հետո, 1920 թվականի դեկտեմբերին, հեռացել է արտասահման:

1921-1927 թվականներին ապրել է Բուլղարիայում, 1927 թվականին անցել է Ռումինիա: Չտիրապետելով ռումիններենին, չունենալով աշխատանք՝ հայտնվել է ծանր կացության մեջ: Օգնության ձեռք են մեկնել տեղաբնակ հայերը և նա նշանակվել է Բուխարեստում բնակվող Մելիք անունով հայազգի մի մեծահարուստի քաղաքից դուրս գտնվող կալվածքի կառավարիչ:

Լինելով մեծ հայրենասեր, անհունորեն Հայաստանին սիրահարված մարդ, մշտապես մտածել է Հայրենիք վերադառնալու մասին: 1935-1936 թվականներին նրան նման առաջարկ է արել նաև եղբայրը՝ Վասակ Տեր-Պողոսյանը: Այդ թվականներին ավելի քան 200 էջի վրա շարադրել է իր հուշերը (հուշերի երկու հաստավոր տետրերը, ցավոք, 1952-1953 թվականներին, կասկածելի հանգամանքներում, Երևանում սովորող որդու՝ Սամսոն Տեր-Պողոսյանի զբաղեցրած տնից անհայտացել են):

1938 թվականի մարտ ամսին ծանր վիրահատության է ենթարկվել և մահից առաջ կտակել է մարմինը հողին հանձնել մայր հողում: Աճյունը դրվել է Բուխարեստի հայկական եկեղեցու գավթում: Հերոսին հրաժեշտ տալու համար եկել են երկրի բոլոր կողմերից: Հոգեհանգստի արարողությունը կատարել է անձամբ Ռումինահայոց եկեղեցու հովվապետ եպիսկոպոսը: Հերոսի մարմինը թաղվել է Բուխարեստի հայկական գերեզմանոցում: 1947 թվականին հոր կողքին թաղվել է նրա 16-ամյա դուստր Մավինան:

1948 թվականին կինը՝ Մարգարիտը, որդին՝ Սամսոնը և դուստրը՝ Աննան ներգաղթել են Հայաստան:

Հոգևոր հովիվը

ՏԵՐ-ՄԿՐՏՉՅԱՆ ՏԵՐ-ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՏԵՐ-ՀԱՄԱԶԱՍՊԻ, քահանա, Ապարանի շրջանի հոգևոր հովիվ, Ապարանի հերոսամարտի կազմակերպիչներից:

Ծնվել է 1880 թվականին, Ապարանի շրջանի Վարդենիս գյուղում:

1893 թվականին ավարտել է Էջմիածնի ծխական հնգամյա դպրոցը, 1899 թվականին՝ գերագանց գնահատականներով՝ Բաթումիի թեմական հոգևոր դպրոցը, 1904 թվականին՝ զինվորական դպրոցը:

1905-1909 թվականներին ենթասպայի աստիճանով ծառայել է ռուսական բանակում:

1899-1904 թվականներին եղել է Բաթումի հայկական եկեղեցու, 1910-1913 թվականներին՝ Ապարանի շրջանի Վարդենիս գյուղի եկեղեցու դպիր:

1914 թվականին հոր՝ Տեր-Համազասպի մահից հետո ձեռնադրվել է Վարդենիս գյուղի քահանա:

1915 թվականին նշանակվել է Ապարանի շրջանի հոգևոր հովիվ և Ապարանի շրջան հասած նոր գաղթականներին պարենավորման կոմիտեի նախագահ:

1918 թվականի մայիսի 22-29-ի Ապարանի հերոսամարտի կազմակերպիչներից մեկն է: 1918 թվականի մայիսի 18-19-ին գավառամասի պետ Սեդրակ Ջալալյանի, Երևանի ոստիկանության աշխատակից Արսեն Տեր-Պողոսյանի, գյուղական տանուտեր-գյուղապետերի, գյուղական քահանաների միջոցով հնչեցվել են Ապարանի շրջանի 40-ից ավելի բնակավայրերի եկեղեցիների զանգերը՝ յուրաքանչյուր գյուղում հավաքագրելով ու զենքի տակ դնելով աշխարհագորականների: Աշխարհագորային ջոկատները ղեկավարել են հիմնականում տանուտեր-գյուղապետերը և գյուղական քահանաները:

Անձամբ Վարդենիս գյուղից հավաքագրել է մոտ 450 մարդ:

Մայիսի 19-ին Վարդենիս գյուղի եկեղեցու շրջակայքում հավաքված ավելի քան 1000 մարդու մասնակցությամբ կազմակերպել է բացօթյա պատարագ և ժողովրդին ուղղված խոսքում ասել է. «Միրելի ժողովուրդ, թշնամին հրով ու սրով է առաջանում՝ հետևում թողնելով համատարած կոտորած, թալան, ավերածություն: Շուտով նույն բախտին մենք ենք արժանանալու: Գյումրիի, Արթիկի ժողովուրդը միամիտ գտնվեց, խաբվեց, աղ ու հացով դիմավորեց թուրքերին և խստորեն տուժեց: Իսկ մենք այդ սխալը չենք կրկնի և թշնամուն կդիմավորենք գնդակով: Երդվենք Սուրբ խաչով, որ զենքը ձեռքներիս կգոհվենք հանուն մեր սուրբ կրոնի, ազգի փրկության և սերունդների կողմից չենք նգովի և անարգանքի սյունին գամվի»:

Պատարագից անմիջապես հետո զենքով ապահովված 150 մարդու առաջնորդել է Նիգավան-ճի լճակ-Միրաբ հատվածը, որտեղ ձևավորվել է ճակատի առաջին գիծը: Մայիսի 20-21-ին զենքով ապահովվել են ևս 250 մարդ և դիրքեր են գրավել Ապարան-Մուլքի-Քասաղ գետ-Սարալանջ հատվածում:

Տեր-Հովհաննեսի ջանքերով այդ պահին շուրջ 1800 բնակիչ ունեցող Վարդենիս գյուղից որևէ մարդ չի գաղթել (այդ այն դեպքում, երբ Վարդենիսից 5-10 կիլոմետր հեռ գտնվող գյուղերի բնակիչների մի մասը գաղթել է դեպի Աշտարակ), ավելին՝ մոտ 10 օր լինելով ճակատի գծին կպած՝ կերակրել է թե անմիջական պատերազմողներին, թե գյուղի բնակիչներին, թե Արթիկ-Սպիտակի տարածաշրջանից գաղթած և Վարդենիս գյուղի շրջակայքում ապաստանած ավելի քան 5000 մարդու (ծերեր, կանայք, երեխաներ):

Մայիսի 23-25-ին զենքի տակ է դրել ևս 100-150 վարդենիսցու:

Անձամբ ղեկավարել է պաշտպանական ու հարձակողական մարտեր Մուլքի-Սարալանջ հատվածում:

Հայաստանի Առաջին Հանրապետության գոյության երկուսուկես տարիներին նպաստել է երկրի պաշտպանունակության և շրջանի հոգևոր կյանքի կայացման գործին: Այդ հաշվի առնելով Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը մինչև 1920 թվականի օգոստոսը նրան արժանացրել է ավագության լանջախաչի և ծաղկյա փիլոն կրելու իրավունքի:

Մինչև 1930 թվականը եղել է Ապարանի շրջանի հոգևոր հովիվը:

1930-1952 թվականներին եղել է Էջմիածնի Սուրբ Շողակաթ, Թիֆլիսի Նավթուլուղի շրջանի, Երևանի Սուրբ Հովհաննես, Աստրախանի և Գլարի եկեղեցիների վանահայր, ավագերեց:

1952 թվականի հոկտեմբերին նշանակվել է Գանձակի հայկական եկեղեցու վանահայր: Ծանր հիվանդացել և 1953 թվականի մարտին փոխադրվել է Երևան:

Սահագել է 1953 թվականի ապրիլի 5-ին: Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գևորգ Զ Չորեքչյանի կարգադրությամբ Տեր-Հովհաննեսի վերջին օծումը կատարել է Տեր Սահակ եպիսկոպոսը: Ապրիլի 9-ին թաղվել է Երևանի Շահումյանի շրջանի գերեզմանատանը:

ԱՊԱՐԱՆԻ ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏԻ ՄԱՍՆԱԿԻՑ ԱՊԱՐԱՆՑԻՆԵՐԻ

ՑՈՒՑԱԿ

(մոտավոր)

Խնդրում ենք ներողամիտ լինել, եթե ցուցակն ընթերցելիս չգտնեք Ձեր հարազատի անուն - ազգանունը: Ապարանի հերոսամարտին մասնակցել են ավելի քան 4000 ապարանցի աշխարհագորայիններ: Առաջին անգամ մենք փորձ ենք արել ստեղծել մասնակիցների մի ընդհանուր ցուցակ: Սեզ հաջողվել է գրառել ավելի քան 1070 մանդու անուն: Խնդրում ենք Ձեր հարազատների անունները գրառել և փոխանցել հեղինակին՝ առաջիկա հրատարակությունում լրացումներ կատարելու համար:

Մենք պարտավոր ենք իմանալ, ճանաչել և հիշել Ապարանի հերոսամարտի յուրաքանչյուր մասնակցի: Նրանցից յուրաքանչյուրը հիշվելու իրավունք ունի:

ԱՊԱՐԱՆ

1. Ազիզյան Արմենակ,
2. Ազիզյան Ստեփան,
3. Ազիզյան Վարդան,
4. Ալեքսանյան Սկրտիչ,
5. Ալոյան Աղաբեկ Եփրեմի,
6. Ալոյան Արամ Հովհաննեսի,
7. Ալոյան Արմենակ Գերասիմի,
8. Ալոյան Մնացական Գերասիմի,
9. Ալոյան Մուշեղ Գերասիմի,
10. Ալոյան Սարիբեկ Հովհաննեսի,
11. Ալոյան Սիմոն Գրիգորի,
12. Ալոյան Վաղինակ Տիգրանի,

13. Ալոյան Տիգրան Գերասիմի,
14. Առաքելյան Շմավոն (գոհվել է մայիսի 24-ին),
15. Ասլանյան Ավետիս Մարկոսի,
16. Ասլանյան Խաչատուր Մովսեսի,
17. Ասլանյան Սիրեկան Եզնակի,
18. Ասլանյան Վաղինակ Սիրակի,
19. Ասլանյան Վարդան Հովհաննեսի,
20. Ավետիսյան Թորգոմ Վաղարշակի (Մուրուքի Թորգոմ),
21. Ավետիսյան Սիրեկան Խաչատուրի,
22. Արամ (Լաքյան),
23. Արշակյան Սերգո,
24. Բաղալյան Ջոհրաբ,
25. Բաղդասարյան Ոսկան,
26. Բասեյան Միսակ Գրիգորի,
27. Բարսեղյան Եղիշ Հովսեփի (ծն. 1896 թ.),
28. Բոգոյան Առաքել Սեդրակի,
29. Բոգոյան Արամ,
30. Բոգոյան Գևորգ Սեդրակի,
31. Բոգոյան Ջոհրաբ,
32. Բոգոյան Խաչատուր Միսակի,
33. Բոգոյան Կարապետ,
34. Բոգոյան Մաթան,
35. Բոգոյան Մեհրաբ Հարությունի,
36. Բոգոյան Նունուֆար,
37. Բոգոյան Սեդրակ Վարդանի,
38. Բոգոյան Վաղինակ,
39. Գալստյան Բագրատ,
40. Գալստյան Բեյբութ,
41. Գալստյան Պետրոս,
42. Գրիգոր (Բրուտյան),
43. Գրիգորյան Հակոբ,

44. Գրիգորյան Հմայակ Մնացի,
45. Գրիգորյան Վարդան Հակոբի,
46. Գորոյան (Սաֆարյան) Ենոք Գրիգորի,
47. Եզնակյան Անթանես,
48. Եզնակյան Սիրեկան,
49. Եղիազարյան Արսեն,
50. Եղիազարյան Սարգիս,
51. Երեմյան Անթանես,
52. Երեմայն Եզոր,
53. Թադևոսյան Պետրոս Մնացականի,
54. Իսահակյան Մեսրոպ Ահարոնի,
55. Խաչատրյան Աղաբեկ,
56. Կարապետյան Արամ Փանոսի,
57. Կարապետյան Գևորգ Փանոսի,
58. Կարապետյան Մանուկ,
59. Համբարձումյան Համբարձում (որմնադիր),
60. Հարությունյան Ալեք Հարությունի,
61. Հարությունյան Բեհրուք Ալեքսանի,
62. Հարությունյան Գևորգ,
63. Հարությունյան Կնյազ Ալեքսանի,
64. Հարությունյան Հակոբ Սկրտիչի,
65. Հարությունյան Ղազար Հարությունի,
66. Հարությունյան Մելիք Ալեքսանի,
67. Հարությունյան Ներսես Հարությունի,
68. Հարությունյան Ռաֆայել Ղազարի,
69. Հովհաննիսյան Անդրանիկ Ներսեսի,
70. Հովհաննիսյան Առաքել Հովհաննեսի,
71. Հովհաննիսյան Արամայիս,
72. Հովհաննիսյան Համբարձում (զոհվել է մայիսի 25-ին),
73. Հովհաննիսյան Հովհաննես,
74. Հովհաննիսյան Կարապետ Մերոբի,

75. Հովհաննիսյան Մակար Առաքելի,
76. Հովհաննիսյան Մուշեղ,
77. Հովհաննիսյան Ներսես Սերոբի,
78. Հովհաննիսյան Ոսկան Քոչարի,
79. Հովհաննիսյան Սերոբ Հովհաննեսի,
80. Դազարյան Սահակ,
- 81 Դազարյան Մարգար Հովհաննեսի,
82. Դազարյան Մնացական,
83. Դազարյան Վարդան,
84. Մարտիրոսյան Արմենակ Ավետիսի,
85. Մարտիրոսյան Խաչո,
86. Մարտիրոսյան Հայկ,
87. Մարտիրոսյան Մանուկ,
88. Մարտիրոսյան Մելիք Եփրեմի,
89. Մարտիրոսյան Սարիբեկ Մեժլումի,
90. Մարտիրոսյան Սիրեկան Սարիբեկի,
91. Մարտիրոսյան Վահան Մանուկի,
92. Մարտիրոսյան Վարդան Ավետիսի,
93. Մայիլյան Ալեք,
94. Մայիլյան Սիեր,
95. Մանուկյան Գևորգ,
96. Մելիք-Առաքելյանց Սիրեկան Դանիելի (1871-1931),
97. Մելիք-Առաքելյանց Ասատուր Սիրեկանի
98. Մելիքսեթյան Դավիթ Հարությունի,
99. Մեղոյան Սերգո,
100. Մեղոյան Մնացական Գևորգի,
101. Միրզոյան Արմենակ Ավետիսի,
102. Միրզոյան Խաչատուր Շմավոնի,
103. Միրզոյան Մանուկ (Սուլեյ Մանուկ),,
104. Մինասյան Մանուկ Սահակի,
105. Սկրտչյան Արամայիս,

106. Սկրտչյան Կարապետ,
107. Մովսիսյան Գայանե Սիրեկանի,
108. Մուրադյան Գրիգոր Մուրադի (գնդացրորդ),
109. Մուրադյան Հարություն,
110. Շառոյան Սուրեն Շահբազի,
111. Շահբազյան Հովհաննես Խաչատուրի,
112. Պապիկյան Մանուկ Հայրապետի,
113. Պապիկյան Սահակ,
114. Պետրոսյան Ավետիս,
115. Պետրոսյան Արտաշես Կաթնոսի (1871-1956),
116. Պետրոսյան Գրիգոր Պետրոսի,
117. Պետրոսյան Սերգեյ Սամսոնի,
118. Պողոսյան Հայրապետ,
119. Պողոսյան Ղևոնդ Ավետիսի,
120. Պողոսյան Սամվել,
121. Ռոստոմ,
122. Սահակյան Աղասի Վարդանի (1901 -),
123. Սահակյան Մանուկ,
124. Սահակյան Մեսրոպ,
125. Սահակյան Ստեփան Համբարձումի,
126. Սահակյան Վարդան,
127. Սահակյան Ռոռուս,
128. Սարգսյան Գաբրիել,
129. Սարգսյան Մուշեղ,
130. Սարգսյան Շմավոն Սեդրակի,
131. Սարգսյան Սահակ (ոսկերիչ, 1887-1975),
132. Սարգսյան Սերգո,
133. Սաֆարյան Ենոք (հրետանավոր),
134. Սողոմոնյան Առաքել,
135. Սիրեկան (Պնչատյան),
136. Սմբատյան Գառնիկ,

137. Ստեփանյան Աղաբեկ Դավթի,
138. Ստեփանյան Հակոբ Սիմոնի,
139. Ստեփանյան Մաթևոս Սիմոնի,
140. Ստեփանյան Սահակ Սիմոնի,
141. Վարդան (Զանգուլակյան),
142. Վարդանյան Գրիգոր,
143. Վարդանյան Կարո Խաչատուրի,
144. Տեր-Թորոսյան Ռուբեն,
145. Տեր-Հարությունյան Տեր-Ռաֆայել Տեր-Մարտիրոսի (1854-1946),
146. Տեր-Հովհաննիսյան Եղիշե,
147. Տեր-Մարտիրոսյան Հարություն Տեր-Ռաֆայելի (1902 -),
148. Տեր-Մարտիրոսյան Մաթևոս Տեր-Ռաֆայելի (1886 -),
149. Տեր-Մարտիրոսյան Նավասարդ Ռսկանի (- 1921)
150. Տեր-Մարտիրոսյան Զոհրապ Ռսկանի,
151. Տեր-Մարտիրոսյան Պետրոս Տեր-Սահակի,
152. Տեր-Մարտիրոսյան Վարդան Տեր-Սահակի,
153. Փարվանյան Խաչատուր Փիլոյի (1895-1986),
154. Քամայան Նախշուն Քամալի,
155. Քամանչյան Աղաբեկ,
156. Քամանչյան Կարապետ,
157. Քոչարյան Կնյազ,
158. Քոչարյան Համբարձում Ասատուրի,
159. Քոչարյան Մելիք,
160. Քոչարյան Սերգո,
161. Ֆրանգուլյան Ռուբեն Կարապետի,

ԱՍՏՎԱԾԸՆԿԱԼ

162. Մարկոսյան Ալեքսան Մարկոսի,
163. Մարկոսյան Բարսեղ Մարկոսի,
164. Մարկոսյան Պետրոս Մարկոսի,

165. Մխիթարյան Սամսոն (Ծուռ Սամո, 1894-1984),

ԱՐԱԳԱԾ

ՏԵՐ ԳԱՆԻԵԼ ՔԱՀԱՆԱՅԻ ԽՈՒՄԲ

166. Ամիրյան Գեղամ Տոնոյի (1880 -),

167. Ամիրյան Սկրտիչ Ջաքարի (1880 -),

168. Ամիրյան Պետրոս Ոսկանի (1892 -),

169. Ամիրյան Օհան Վարդանի (1873 -),

170. Ամրոյան Գևորգ Հարությունի (1875 -),

171. Այվազյան Արամ Սերոբի (1880 -),

172. Առաքելյան Մելիք Սարգսի (1886 -),

173. Ասլանյան Թեղուշ Մարտիրոսի (1858 -),

174. Ասլանյան Մնացական Ավետիսի (1888-1981),

175. Ավետիսյան Ավետիս Հարությունի (1887 -),

176. Ավետիսյան Գևորգ Սամսոնի (1902 -),

177. Ավետիսյան Հովհաննես Սողոմոնի (1875 -),

178. Ավետիսյան Ներսես Հարությունի (1895 -),

179. Ավետիսյան Սարգիս Սմբատի (1901 -),

180. Բաղդասարյան Եղիազար Աբրահամի (1891 -),

181. Բարսեղյան Հովհաննես Խաչատուրի (1899 -),

182. Գալստյան Արամ Խաչատուրի (1895 -),

183. Գալստյան Գալուստ Քերոբի (1902 -),

184. Գալստյան Սահակ Սկրտիչի (1880 -),

185. Գասպարյան Բարսեղ Ավետիսի (1883 -),

186. Գասպարյան Կնյազ Ադամի (1881 -),

187. Գասպարյան Մակար Հակոբի (1888 -),

188. Գասպարյան Մուշեղ Մովսեսի (1895 -),

189. Գասպարյան Պետրոս Սահակի (1880 - գոհվել է մայիսի 26-ին),

190. Գասպարյան Սիմոն Ներսեսի (1870 -),

191. Գրիգորյան Խաչատուր Սուքիասի (1880 -),
192. Գրիգորյան Միհրան Ջաքարի (1900 -),
193. Գրիգորյան Սերգո Գալուստի (1876 -),
194. Գուլոյան Բեյբութ Սահակի (1880 -),
195. Գուլոյի Արամ (գոհվել է մայիսի 24-ին),
196. Գևորգյան Աբել Սահակի (1885 -),
197. Գևորգյան Գևորգ Հակոբի (1880 -),
198. Գևորգյան Մամիկոն Հայրապետի (1898 -),
199. Դավթյան Ավետիս Առաքելի (1896 -),
200. Դավթյան Դավիթ Սահակի (1880 -),
201. Դավթյան Թադևոս Մելքոնի (1860 -),
202. Դավթյան Խաչատուր Սահակի (1880 -),
203. Դավթյան Հովհաննես Մանուկի (1880 -),
204. Դավթյան Մամիկոն Խաչատուրի (1880 -),
205. Դավթյան Սարգիս Սիմոնի (1869 -),
206. Եղիազարյան Գեղամ Վարդանի (1884 -),
207. Եղիազարյան Գևորգ Հովհաննեսի (1876 -),
208. Եղիազարյան Գևորգ Մանուկի (1888 -),
209. Ջադեյան Ավետիս Սիմոնի (1874 -),
210. Խալաթյան Թորգոմ Անտոնի (1886 -),
211. Խալաթյան Սրապ Սարգսի (1885 -),
212. Խաչատրյան Հունան Առաքելի (1876 -),
213. Խոսրովյան Վանո Ներսեսի (1878 -),
214. Խուրշուդյան Ռուբեն Արամի (1898 -),
215. Կարապետյան Համբարձում Օհանի (1892 -),
216. Կարապետյան Հմայակ Սիրեկանի (1901 -),
217. Կարապետյան Նիկոլայ (գոհվել է մայիսի 26-ին),
218. Կիրակոսյան Համբարձում Գրիգորի (1901 -),
219. Հակոբյան Ավետիս Մելքոնի (1899 -),
220. Հակոբյան Արամ Հովհաննեսի (1902 -),
221. Հակոբյան Արտաշես Միքայելի (1899 -),

222. Հակոբյան Գեղամ Տոնոյի (1867 -),
223. Հակոբյան Մխիթար Խաչատուրի (1886 -),
224. Հակոբյան Մանուկ Կիրակոսի (1889 -),
225. Հակոբյան Մխիթար Խաչատուրի (1886 -),
226. Հակոբյան Վաղինակ Հովհաննեսի (1888 -),
227. Հայրապետյան Արամ Մնացի (1885 -),
228. Հարությունյան Անուշավան Արմենակի (1900 -),
229. Հարությունյան Բաղդասար Վարդանի (1870 -),
230. Հարությունյան Գարեգին Թումասի (1892 -),
231. Հարությունյան Գեղամ Գասպարի (1878 -),
232. Հարությունյան Գևորգ Մնացականի (1888-1980),
233. Հարությունյան Գևորգ Ստեփանի (1872 -),
234. Հարությունյան Եզոր Բաղդասարի (1881 -),
235. Հարությունյան Խաչատուր Արմենակի (1888 -),
236. Հարությունյան Հարություն Մանուկի (1880 -),
237. Հարությունյան Հարություն Մնացի (1896 -),
238. Հարությունյան Նարիբեկ Աղամի (1897 -),
239. Հարությունյան Վաչագան Վասիլի (1902 -),
240. Հովհաննիսյան Աղաբեկ Աբրահամի (1891 -),
241. Հովհաննիսյան Աղաբեկ Սիմոնի (1889 -),
242. Հովհաննիսյան Արմենակ Պետրոսի (1902 -),
243. Հովհաննիսյան Մելքոն Սահակի (1873 -),
244. Հովհաննիսյան Նահապետ Գրիգորի (1897-1985),
245. Հովհաննիսյան Նիկողոս Գրիգորի (1885-1921, մահացել է ճակատամարտում ստացած ցնցակաթվածից),
246. Հովհաննիսյան Սամսոն Պետրոսի (1887 -),
247. Հովհաննիսյան Սիրելյան Ենգիբարի (1877 -),
248. Հովհաննիսյան Ստեփան Մնացականի (1874 -),
249. Ղազարյան Աբրահամ Արսենի (1879 -),
250. Մանուկյան Ավետիս Առաքելի (1896-),
251. Մանուկյան Կյուրեղ Ղազարի (1901 -),

252. Մանուկյան Մակար Կարապետի (1870 -),
253. Մարգարյան Սկրտիչ Ղազարի (1880 -),
254. Մարգարյան Նիկողոս Պետրոսի (1863-1938),
255. Մարգարյան Սամվել Տոնոյի (1855 -),
256. Մարկոսյան Սկրտիչ Ղազարի (1880 -),
257. Մելիքյան Պարսամ Առաքելի (1901 -),
258. Մելոյան Պետրոս Հովհաննեսի (1890 -),
259. Մելքոնյան Թորգոմ Հունանի (1887 -),
260. Մելքոնյան Համայակ Հունանի (1898 -),
261. Մելքոնյան Մարգար Կիրակոսի (1880 -),
262. Մելքոնյան Մելիք Հունանի (1898 -),
263. Մելքոնյան Սկրտիչ Պողոսի (1900 -),
264. Միրոյան Հունան Տոնոյի (1880 -),
265. Մխիթարյան Ալեք Գևորգի (1897 -),
266. Մխիթարյան Արամ Ավետիսի (1902 -),
267. Մխիթարյան Կարապետ Հունանի (1881 -),
268. Մխիթարյան Հունան Սարգսի (1887 -),
269. Մխիթարյան Նարիբեկ Սարգսի (1902 -),
270. Մխիթարյան Պարսամ Սկրտիչի (1885 -),
271. Մուրադյան Արշակ Թադևոսի (1881 -),
272. Մուրադյան Հակոբ Գևորգի (1899-),
273. Շահբազյան Արտաշես Մաթևոսի (1890 -),
274. Շահբազյան Հարություն (1890 - զոհվել է մայիսի 26-ին),
275. Շահբազյան Նահապետ Խաչատուրի (1902 -),
276. Շահբազյան Սրապ Մաթևոսի (1888 -),
277. Պետրոսյան Աբել Եղիազարի (1890 -),
278. Պետրոսյան Բաղդասար Մարգարի (1887 -),
279. Պետրոսյան Գեղամ Եղիազարի (1899 -),
280. Պետրոսյան Գրիգոր Պետրոսի (1862 -),
281. Պետրոսյան Գևորգ Մարգարի (1898-1979),
282. Պետրոսյան Սինաս Պողոսի (1875 -),

283. Պետրոսյան Նիկոլայ Խաչատուրի (1897 -),
284. Պետրոսյան Պետրոս Գրիգորի (1862 -),
285. Պետրոսյան Սիմոն Արշակի (1884 -),
286. Պետրոսյան Վանո Ներսեսի (1891 -),
287. Պողոսյան Եղիազար Հունանի (1880 -),
288. Պողոսյան Բազար Գրիգորի (1899-),
289. Պողոսյան Մարգար Հովհաննեսի (1880 -),
290. Սահակյան Եզոր Ներսեսի (1889 -),
291. Սահակյան Համբարձում Մանուկի (1876 -),
292. Սահակյան Մանաս Ներսեսի (1887 -),
293. Սահակյան Սինաս Ստեփանի (1888 -),
294. Սահակյան Սահակ Մանուկի (1880 -),
295. Սահակյան Սահակ Սևոյի (1894 -),
296. Սահակյան Սեյրան Խուրշուդի (1880 -),
297. Սահակյան Վաղարշակ Գրիգորի (1902 -),
298. Սարադի Սիմոն (գոհվել է մայիսի 22-ին),
299. Սարգսյան Գրիգոր Մեղրակի (1901-),
300. Սարգսյան Կնյազ Մեսրոպի (1880 -),
301. Սարգսյան Հաբեթնակ Մարտիրոսի (1893 -),
302. Սարգսյան Նահապետ Մեսրոպի (1902 -),
303. Սարգսյան Նիկոլայ Կարապետի (1902 -),
304. Սարգսյան Պարսամ Մեսրոպի (1892 -),
305. Սիմոնյան Արշակ Պողոսի (1886 -),
306. Սևոյան Սիմոն Սահակի (1852 -),
307. Վարդանյան Եփրեմ Սարգսի (1874 -),
308. Վարդանյան Վարդանես Պետրոսի (1900 -),
309. Տեր-Գանիելյան Արշակ Տեր-Ղևոնդի (1884-1939),
310. Տեր-Գանիելյան Գևորգ Տեր-Ղևոնդի (1887-1937),
311. Տեր-Գանիելյան Տեր Գանիել Տեր-Ղևոնդի (1873-1954),
312. Տեր-Գանիելյան Սիմոն Տեր-Ղևոնդի (1885-1942),
313. Տոնոյան Ալեք Մեղրակի (1901 -),

- 314. Տոնոյան Անդրանիկ Հունանի (1902 -),
- 315. Քալաշյան Մաթոս Մանուկի (1875 -),
- 316. Քոչարյան Ներսես Միքայելի (1892 -),

ԱՐԱ ԳՅՈՒՂ (ԵՂՎԱՐԳ)

ԱՐՄԵՆ ՏԵՐ-ՊՈՂՈՍՅԱՆԻ ԽՈՒՄԲ

- 317. Գրիգորյան Սերգո Մինասի (1892-),
- 318. Մարգարյան Մանուկ Ներսեսի (1892-1945),
- 319. Մեժլումյան Եղիշ Մինասի (1892-),
- 320. Վարդանյան Հաբեթ Ալեքսանի,
- 321. Տեր-Պողոսյան Արսեն Սամսոնի (1864-1938),
- 322. Տեր-Պողոսյան Ավետիք Նիկոլի (1894-),
- 323. Տեր-Պողոսյան Գարուշ Զոհրաբի,
- 324. Տեր-Պողոսյան Գերասիմ Զոհրաբի,
- 325. Տեր-Պողոսյան Վանուշ Վաղարշակի (1892/4-),
- 326. Տեր-Պողոսյան Տիգրան Վաղարշակի,

ԱՐԱՅԻ

- 327. Աղեկյան Հովակիմ,
- 328. Ավետիսյան Անդրուշ Գազարի (1901 - զոհվել է մայիսի 24-ին),
- 329. Ավետիսյան Հովհաննես Գազարի (1898 - զոհվել է մայիսի 25-ին),
- 330. Գևորգյան Արշակ Ալեքի,
- 331. Դավթյան Մարգար,
- 332. Կիրակոսյա Տոնե (Միրաբի կամրջի մոտ, ձորի մեջ վիրավորվել է),
- 333. Հունանյան Երվանդ Բաղդասարի (1898-1990),
- 334. Հունանյան Համո,
- 335. Հունանյան Մկրտիչ,
- 336. Հունանյան Արտուշ,
- 337. Մանուկյան Գևորգ,

338. Մելիքյան Գեղամ,
339. Մելիքյան Սահակ,
340. Մելքոնյան Սարգիս Գալուստի (1900-1963),
341. Սարգսյան Վաղարշակ,
342. Պողոսյան Երվանդ,

ԱՓՆԱ

343. Այվազյան Արգար Գասպարի (1888-),
344. Բարիկյան Շմավոն,
345. Կարապետյան Ադամ Նազարի (1894-1983),
346. Դամբարյան Զարիֆ Կարապետի (1902-1971),
347. Դամբարյան Հակոբ Կարապետի (1897-1948),
348. Դամբարյան Հայրապետ Կարապետի (1893-1974),
349. Մուրադյան Սամսոն Սիմոնի (Մուրոյի Սամսոն, 1901-1990),
350. Սահակյան Բաղդասար Սարգսի (1873-1961),

ԲՈՒԺԱԿԱՆ

351. Մանուկյան Արշակ Եղիազարի (1878-1937),

ԳԵՂԱՐՈՏ

352. Աբրահամյան Արմենակ Դավթի,
353. Աբրահամյան Բագրատ Դազարի (1889-1963),
354. Աբրահամյան Հնայակ Խաչատուրի,
355. Աբրահամյան Պատվական Ավագի,
456. Աբրահամյան Վազգեն Ռաֆայելի,

ԴՈՎՐԻ (ԵՂՎԱՐԳ)

357. Հակոբյան Արսեն (1848-1923),

358. Տեր Գրիգոր,

ԵՂԻՊԱՏՐՈՒՇ

359. Բաբայան Մանուկ Սարգսի (1893 - զոհվել է մայիսի 24-ին),

360. Բաբայան Մուշեղ Գալուստի (1891 - զոհվել է մայիսի 24-ին),

361. Գրիգորյան Նահապետ Գրիգորի (1891-1936),

362. Գևորգյան Մաթևոս Շահբազի,

363. Թովմասյան Պետրոս,

364. Խաչատրյան Արշավիր (զոհվել է մայիսի 23-ին),

365. Խաչատրյան Համբարձում (զոհվել է մայիսի 24-ին),

366. Խաչատրյան Մանուկ (զոհվել է մայիսի 27-ին),

367. Համբարձումյան Սեդրակ (1891-1976),

368. Մելքոնյան Արազ (-1942),

369. Մելքոնյան Հայրապետ.

370. Մելքոնյան Նահապետ (-1922),

371. Մինասյան Ղազար Գրիգորի (1881-1965),

372. Շահբազյան Բարեղամ Մաթևոսի (1898-1938, ստալինյան
բռնատիրության զոհ),

373. Շահբազյան Կարապետ Դավթի (1893-1978),

ԵՐՆՋԱՏԱՓ

374. Դուկասյան Եգոր (1866-1945),

375. Մելքոնյան Մամիկոն Սեդրակի (1901-)

376. Սահրադյան Ռոստամ Հակոբի (1895-1979),

377. Ումրշատյան Տիգրան Սարգսի (1864-1942),

ՋՈՎՈՒՆԻ

378. Աբրահամյան Արամ Գեղամի (1895-1957),
379. Աբրահամյան Սամսոն,
380. Ազիզյան Աղաբեկ,
381. Ասատրյան Պարսամ,
382. Ավագյան Հայրապետ Նահապետի (1902-1984),
383. Բաղայան Աբրահամ Ափրամի (1894- զոհվել է 1918 թ. մայիսի 24-ին),
384. Բաղայան Մելքոն Բաղալի (1876-1951),
385. Բաղայան Սամսոն,
386. Բաղայան Սիրական,
387. Բաղդասարյան Գրիգոր Ներսեսի (1901-1986),
388. Դանիելյան Արտաշ Լևոնի (զոհվել է 1918 թ. մայիսի 28-ին),
389. Ջաքարյան Լևոն,
390. Ջաքարյան Եփրեմ Ջաքարի (զոհվել է 1918 թ. մայիսի 25-ին),
391. Ջաքարյան Մարգար Մարտիրոսի (1897-25.09.1943,
Խարկովի մարզ),
392. Ջաքարյան Մարկոս,
393. Ջաքարյան Տիգրան Եփրեմի (1898-1943),
394. Ջաքարյան Օհան Ջաքարի (զոհվել է 1918 թ. մայիսի 25-ին),
395. Թովմասյան Եփրեմ,
396. Թովմասյան Սկրտիչ,
397. Թորոսյան Բաղալ (վիրավորվել է),
398. Թորոսյան Սմբատ,
399. Խաչատրյան Կարապետ,
400. Խաչատրյան Հայկ,
401. Հայրապետյան (Սարոյան) Կնյազ (վիրավորվել է),
402. Հարությունյան Վարդան Սեյրանի (1896-10.02.1943,Կրասնոդար),
403. Հովհաննիսյան Սկրտիչ Մակիչի (զոհվել է 1918 թ. մայիսի 25-ին),
404. Մանուկյան Հովհաննես,
405. Մաթևոսյան Կարապետ,
406. Մարգարյան Համբարձում,
407. Մարգարյան Դամբևոս (վիրավորվել է),

- 408. Մելիք-Հակոբյան Արսեն,
- 409. Մելիք-Հակոբյան Բալաբեկ,
- 410. Մելքոնյան Անուշավան Սահակի (1898-1953),
- 411. Միրզախանյան Ատոմ (1878-),
- 412. Պարիկյան Արսեն Միքայելի (1884-),
- 413. Պարիկյան Բեյբութ,
- 414. Սահակյան Մելքոն,
- 415. Սաֆարյան Արամ (վիրավորվել է),
- 416. Սիմոնյան Երվանդ,
- 417. Սիմոնյան Խաչատուր Սիրեկանի (1898-1962),
- 418. Ստեփանյան Արմեն,
- 419. Ստեփանյան Մելքոն,
- 420. Տեր-Մեսրոպյան Ասքանազ (վիրավորվել է),
- 421. Տեր-Մեսրոպյան Վաղինակ,

ԹԹՈՒՋՈՒՐ

- 422. Եղիազարյան Բաբկեն Գրիգորի,
- 423. Մալխասյան Սողոմոն Եսայու,

ԼՈՒՍԱԳՅՈՒՂ

- 424. Ամիրյան Օհան Պարույրի,
- 425. Աշոտյան Պարզև,
- 426. Ասլանյան Սկրտիչ Թորոսի,
- 427. Գրիգորյան Արտաշես Վարդանի,
- 428. Գրիգորյան Եղիազար Վարդանի,
- 429. Կարապետյան Մարկոս Իսրայելի,
- 430. Հայրապետյան Արտաշես Ստեփանի,
- 431. Հարությունյան Մաթևոս Վասիլի,
- 432. Դազարյան Պողոս Մելիքի,

433. Ղանբարյան Մուշեղ Ավետիսի,
434. Մալխասյան Պարզև Աշոտի (սպա),
435. Մանուկյան Բագրատ Ստեփանի (1889-1985),
436. Մանուկյան Սերգո Երվանդի (1850-1932),
437. Մանուկյան Սիրակ Մանուկի (1885-1958),
438. Մելքոնյան Հայրապետ Հովհաննեսի,
439. Միքայելյան Առաքել Մանուկի (1886-1950),
440. Մխիթարյան Եզոր Վարդանի,
441. Մնացականյան Սինաս Մեսրոպի (աղյուտանո),
442. Մովսիսյան Սարգիս Եղիազարի (1903-1983),
443. Մուրադյան Բաղդասար Հովհաննեսի,
444. Սահակյան Աղաբեկ Ստեփանի,
445. Սահակյան Համբարձում Անդրեասի,
446. Մուքիասյան Սիմոն Մանուկի (սպա, 1918 թ. մայիսի 23-ին
զնդակահարել է Դրոն)։

ԼՈՒՍԱԴՔՅՈՒԻ (ԱՇՏԱՐԱԿ)

447. Վարդանյան Արտաշես Անդրեասի (1901-1959),

ԾԱՂԿԱՇԵՆ

448. Ջաքարյան Սմբատ Ջաքարի (1887-1947),
449. Ջաքարյան Վաղինակ,
450. Նավասարդյան Սարիբեկ Սիմոնի (1902-1980),

ԾԱՂԿԱՀՈՎԻՏ

451. Բեսայան Աղասի,

452. Բեսալյան Արտեմ (գոհվել է 1918 թ. մայիսի 23-ին),
453. Բեսալյան Ռուբեն,
454. Ղազարյան Միսակ,
455. Մանասյան Հովհաննես Ներսեսի (1902-1983),
456. Միսակ Ասր (1918 թվականին 70 տարեկան էր),
457. Սահակյան Տիգրան Մարտիրոսի (1900-1990),

ՀԱՐԹԱՎԱՆ

458. Արամ (սպանվել է Սաղմոսավանքի ձորում 1931 թ-ին),
459. Արշակյան Ռուբեն Արշակի (1896-1981),
- 459ա. Գալստյան Աղաբեկ Հայրապետի (1888-1959),
460. Կարապետյան Սիմոն (1896-1973, ոտքից վիրավորվել է),
461. Սկրտչյան Սիրեկան,

ՁՈՐԱԳԼՈՒԽ

462. Հակոբյան Բեյբութ,
463. Մարտիրոսյան Մարտիրոս Գրիգորի (1891-1946),
464. Տիրացու Հարություն (գոհվել է մայիսի 25-ին Չորագլխի ճակատում),

ԳՈՒՇՉԻ

465. Գրիգորյան Արշակ Խաչատուրի (գոհվել է մայիսի 25-ին, Երնջատափի ճակատում),
466. Խուրշուդյան Սամսոն (1869-1962),

ՄԵԼԻՔ ԳՅՈՒՂ

467. Ասատրյան Գառնիկ Առաքելի (1900-),
468. Գասպարյան Եղյամ Մարտիրոսի,
469. Գասպարյան Հմայակ Ավետիսի,
470. Գրիգորյան Հարություն (- 1918),
471. Գևորգյան Գևորգ Հովհաննեսի,
472. Գևորգյան Դավիթ Գևորգի,
473. Թովմասյան Բեգլար Ոսկանի,
474. Թովմասյան Մակար,
475. Խաչատրյան Գևորգ Սահակի,
476. Խաչատրյան Սյրտիչ Սահակի,
477. Կարապետյան Բաղդասար,
478. Կարապետյան Դավիթ,
479. Կարապետյան Ղազար Պետրոսի,
480. Կարապետյան Սահակ Գրիգորի,
481. Կիրակոսի Բեգլար,
482. Կիրակոսյան Գևորգ Սարգսի,
483. Հակոբյան Ալեք Ավետիսի,
484. Հակոբյան Հարություն Գրիգորի,
485. Դուկասյան Կնյազ Մելքոնի,
486. Միքայելյան Կարապետ,
487. Սկրտչյան Հակոբ Հովհաննեսի,
488. Սակեյան Կարապետ,
489. Պողոսյան Հակոբ,
490. Սարգսյան Հայրապետ Սարիբեկի,
491. Տոնոյան Գևորգ Ղազարի (1890-1953),
492. Քոչարյան Մելիք Գալուստի,

ՄՈՒԼՔԻ

000. Ամիրխանյան Վանո (գոհվել է),

493. Ավետիսյան Միսակ Արշակի (1896-1964),
000. Ավետիսյան Սեդրակ Արշակի (գոհվել է),
000. Բաղդասարյան Հարություն Բաղդասարի (գոհվել է),
494. Գալստյան Գարեգին Գալուստի (1898-1942),
000. Գրիգորյան Ասպուրակ (գոհվել է),
000. Գրիգորյան Արշակ (գոհվել է),
000. Գրիգորյան Գալուստ Խաչատուրի (գոհվել է),
000. Գրիգորյան Գասպար (գոհվել է),
000. Գրիգորյան Մովսես Պետրոսի (գոհվել է),
000. Գրիգորյան Նիկոլ Պետրոսի (գոհվել է),
495. Գևորգյան Աբգար Թովմասի,
000. Թովմասյան Աբգար Գևորգի,
000. Իսախրյան Կարապետ Մարտիրոսի (գոհվել է),
000. Իսախրյան Պետրոս Հովհաննեսի (գոհվել է),
000. Իսախրյան Ռեհան Գալուստի,
000. Կուրդիյան Սարիբեկ
496. Հակոբյան Անուշավան Խաչատուրի (1894-1937),
497. Հակոբյան Կարապետ (1894-1967),
498. Հակոբյան Կոստանտին Ներսեսի (1894-1975),
499. Հակոբյան Հովսեփ Դուկասի,
500. Հակոբյան Մնացական Դուկասի (1896-1965),
501. Հարությունյան Հովսեփ Հարությունի (1867-1947),
502. Հարությունյան Սկրտիչ Հովհաննեսի (1890-1981),
503. Հովհաննիսյան Հովհաննես Շահնագարի (1894-1964),
000. Դազարյան Ենոք,
504. Մարիամ,
000. Մարտիրոսյան Մենեքերիմ Ագեյի (գոհվել է),
000. Մինասյան Խաչատուր Կարապետի (գոհվել է),
000. Սարգսյան Պետրոս Բաղդասարի (գոհվել է),
505. Սիմոնյան Ռաֆայել Հովսեփի,
000. Տոնոյան Արմենակ Գալուստի (գոհվել է),

506. Տոնոյան Գրիգոր Հարությունի (1892-1976),

507. Տոնոյան-Աբրահամյան Վերգուշ Հարությունի (1890-):

ՆԻԳԱՎԱՆ

ՏԵՐ ՏԱՃԱՏԻ ԽՈՒՄԲ

508. Ավետիս (Խենթի՝ Սամսոն Տեր-Պողոսյանի թոռը),

509. Գալստյան Համո (գոհվել է մայիսի 23-ին),

**510. Դամիրյան Հարություն Թադևոսի (գնացել է թուրքերի մոտ
և ողջ-ողջ այրվել մայիսի 22-ին)**

511. Դավթյան Վանո,

512. Զաքարյան Արսեն,

513. Զաքարյան Քոչո (գոհվել է մայիսի 25-ին),

514. Թադևոսյան Սուրեն Գրիգորի (1898-1982),

515. Թորոսյան Ռուբեն,

516. Համամջյան Հովհաննես Սարգսի,

517. Մարտիրոսյան Առաքել (1866-1943),

518. Սկրուչյան Արսեն Հարությունի (1898-1943),

519. Պետրոսյան Բաղդասար,

520. Պետրոսյան Սահակ Սողոմոնի (գոհվել է մայիսի 23-ին),

521. Ստեփանյան Մակար (1884-1944),

522. Տեր-Թադևոսյան Հովհաննես,

523. Տեր Տաճատ (Պողոսյան Սարգիս, 1891-1931, սպանվել
է Սաղմոսավանքի ձորում),

ՆՈՐԱՇԵՆ ՀԻՆ (ԱՊԱՐԱՆ)

524. Հակոբյան Գրիգոր (Բողո),

525. Մուղեի Արմենակ (Գել),

526. Մուղեի Տիգրան,

527. Սրբեի Սարգիս,

528. Տեր-Ավետիսյան Տեր Ավետիս Տեր Եփրեմի (1891-1977)

ՆՈՐԱՇԵՆ ՆՈՐ (ԱՊԱՐԱՆ)

529. Ասատրյան Հակոբ (գոհվել է մայիսի 23-ին),

530. Գալստյան Արմավիր (գոհվել է մայիսի 25-ին),

531. Գալստյան Բալաբեկ (1905-1917 թթ-ին տանուտեր),

532. Թովմասյան Արմեն,

533. Խաչատրյան Վարդան,

534. Համբարձումյան Սեխակ,

535. Հարությունյան Արշավիր (Մուրադի տոհմից),

536. Հարությունյան Ղարիբ (1917-1920 թվականներին տանուտեր),

537. Հարությունյան Սմբատ (գոհվել է մայիսի 25-ին),

538. Հարությունյան Վաղարշակ,

539. Ղազարյան Հովասափ (գոհվել է մայիսի 26-ին),

540. Մանուկյան Կամսար,

541. Միքայելյան Մակար (գոհվել է մայիսի 23-ին),

542. Սկրտչյան Գրիգոր (Ճուկո, կտրել է թուրքերի հրամանատար
Մուսայի գլուխը),

543. Մուրադյան Գևորգ,

544. Սարգսյան Ահարոն Հովսեփի (1898-1971),

545. Սարգսյան Վարդան,

546. Մերոբյան Կարապետ (գոհվել է մայիսի 24-ին),

547. Ումրշատյան Հովհաննես (բուժակ, գոհվել է մայիսի 25-ին),

ՇԵՆԱՎԱՆ

ԵԳՈՐ ՍԱՀԱԿՅԱՆԻ ԽՈՒՄԲ

548. Ազատյան Սուրեն,

549. Չաքարյան Սամսոն,
550. Չաքարյան Չաքար Սիրեկանի (1900-1940),
551. Չաքարյան Սիրեկան Չաքարի (1869-1965),
552. Չաքարյան Ներսես Մանուկի (1898-1972),
553. Հարությունյան Արշակ,
554. Հարությունյան Գրիգոր Խաչատուրի (1890-1941),
555. Ղազարյան Հմայակ Անդրանիկի,
556. Ղազարյան Սահակ Սահակի,
557. Մանուկյան Ավետիս Հովհաննեսի,
558. Մանուկյան Հայրապետ Հովհաննեսի,
559. Մանուկյան Հմայակ Հովհաննեսի,
560. Սահակյան Եգոր,
561. Սահակյան Հովհաննես Համբարձումի (1901-1973),
562. Սարգսյան Ասատուր,
563. Վիրաբյան Բարսեղ Աթոյի,
564. Վիրաբյան Գևորգ Մելքոնի,
565. Վիրաբյան Դուկաս Գալուստի,
566. Վիրաբյան Մանուկ Գալուստի,

ՉԲՆԱԴ

567. Դավթյան Հայրապետ Հակոբի (1901-1955),
568. Հարությունյան Արտուշ Տիգրանի (1898-),
569. Հարությունյան Գասպար Ստեփանի (1891-1973),
570. Ղազարյան Արգար,
571. Սիմոնյան Հովհաննես Հայրապետի (1889-1944),
572. Տոնոյան Գրիգոր Թորոսի (1894-1992),
573. Տոնոյան Բաղդասար Թորոսի (1890-1965),
574. Տոնոյան Մելքոն Թորոսի (1886-1993),

ՍԱՐԱԼԱՆՁ

575. Անտոնյան Ղարիբ (1870-1959),
576. Արշակյան Կարապետ (1882-1991),
577. Բարսեղյան Ավագ Ղազարի,
578. Բարսեղյան Հովսեփի Ղազարի,
579. Բարսեղյան Մելիք Ղազարի,
580. Բարսեղյան Սկրտիչ Ղազարի,
581. Բարսեղյան Նիկոլ Ղազարի (1884-1948),
582. Խաչատրյան Բեյբութ (1872-1918, գոհվել է Նիգավանի քարձուներում),
573. Կարապետյան Գրիգոր Մանուկի,
584. Հարությունյան Սահակ Ոսկանի (1879-1925),
585. Մանուկյան Թովմաս Մանուկի (1887-1937 թ-ին աքսորվել է),
586. Մանուկյան Մանուկ (1855-1927),
587. Ոսկանյան Ապկար Ներսեսի (1884-1959),
588. Ոսկանյան Արմանուշ Հովսեփի (1892-1972),
589. Ոսկանյան Հունան Հովհաննեսի (1888-1962),.

ՎԱՐԴԵՆԻՍ

ՏԵՐ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՏԵՐ-ՄԻՆԱՍՅԱՆԻ ԽՈՒՄԲ (ԱՎԵԼԻ ԶԱՆ 350 ՍԱՐԳ)

590. Ազիզյան Ալեք (1902-1943),
591. Ազիզյան Սկրտիչ (1904-1942),
592. Ազիզյան Օհան,
593. Ալեքսանյան Գրո (1903-1941),
594. Ալեքսանյան Համբարձում,
- 595. Ալեքսանյան Ներսես (վիրավորվել և մահացել է 1918 թվականին),**
596. Ալոյան Ալեքսան (1904-),
597. Աղաբաբյան Արամայիս Հարությունի,
598. Աղաբաբյան Արտավազդ Ներսեսի,

599. Աղաբաբյան Գևորգ (1902-1967),
600. Աղաբաբյան Հովսեփ,
601. Աղաբաբյան Միսակ Ներսեսի,
603. Աղաբաբյան Սուրեն Հարությունի,
604. Աղաբաբյան Վարազդատ Հարությունի,
605. Աղաբաբյան Վարազդատ Ներսեսի,
606. Անտոնյան Արտեմ,
607. Անտոնյան Լևոն,
608. Ասատրյան Գևորգ Սկրտիչի,
609. Ասատրյան Հովհաննես,
610. Ասլանյան Ալեքսան,
611. Ասլանյան Անթանես (1894-),
612. Ասլանյան Արամ Արսենի,
613. Ասլանյան Հովհաննես Միքայելի,
614. Ասլանյան Սիմոն,
615. Ավագյան Հարություն Ալեքսանի,
616. Ավետիսյան Գևորգ Ավետիքի,
617. Ավետիսյան Ռուբեն,
618. Արմենակյան Հայրո,
619. Արմենակյան Սենեքերիմ (1904-),
620. Արսենյան Արամ (1893-),
621. Բաբայան Ալեքսան Հովհաննեսի,
622. Բաբայան Ավագ Մարգարի,
623. Բաբայան Բարսեղ Սահակի,
624. Բաբայան Գալուստ Սիմոնի,
625. Բաբայան Գառնիկ (1903-),
626. Բաբայան Համբո (1903-)
627. Բաբայան Հովհաննես (1896-1942),
628. Բաբայան Պողոս Մարգարի,
629. Բաբայան Ռուբեն Սահակի,
630. Բաղդասարյան Շնավոն Օհանի (1902-),

631. Բաղդյան Արամ Աղաբեկի,
632. Բաղդյան Արարատ Սերգոյի,
633. Բաղդյան Լևոն (1900-),
634. Բաղդյան Հաբեթ Հմայակի,
635. Բաղդյան Մացո Սերգոյի,
636. Բաղդյան Սիմոն (1896),
637. Գալստյան Մակար,
638. Գալստյան Մնացական (1903-),
639. Գալստյան Պարսամ,
640. Գյուլնազարյան Ավետիս (1904-1943),
641. Գրիգորյան Գրիգոր Առաքելի (1896-1943),
642. Գրիգորյան Պողոս Արամի,
643. Գևորգյան Բենիամին (1900-),
644. Գևորգյան Գալուստ (1881-),
645. Գևորգյան Կարապետ Մուշեղի,
646. Գևորգյան Հմայակ Պետրոսի,
647. Գևորգյան Մելքոն (1897-),
648. Գևորգյան Նիկոլ Հայրապետի,
649. Գևորգյան Նիկոլ Մուշեղի,
650. Գևորգյան Ռուբեն Մուշեղի,
651. Դավթյան Թորգոմ,
652. Դավթյան Դազար (1900-),
653. Դավթյան Նիկոլ,
654. Եղիազարյան Ալեքսան Ավետիսի,
655. Եղիազարյան Ալեքսան Նիկոլի,
656. Եղիազարյան Անդրեաս Աբրահամի,
657. Եղիազարյան Արտեմ Ավետիսի,
658. Եղիազարյան Բագրատ Խաչատուրի (1901-),
- 659. Եղիազարյան Բաթևոս Ավետիսի (գոհվել է մայիսի 26-ին),**
660. Եղիազարյան Բեգո Ավետիսի,
661. Եղիազարյան Գրիգոր Նիկոլի,

662. Եղիազարյան Գրիշա (1901-1942),
663. Եղիազարյան Եգոր Խաչատուրի,
664. Եղիազարյան Ենոք (1891-),
665. Եղիազարյան Հակոբ Նիկոլի,
667. Եղիազարյան Հարություն Արտեմի,
668. Եղիազարյան Հմայակ Անդրեասի (1897-),
669. Եղիազարյան Կամսար Աբրահամի,
670. Եղիազարյան Կարո (Մնդո) Նիկոլի,
671. Եղիազարյան Մացո,
672. Եղիազարյան Մնացական (1900-),
673. Եղիազարյան Մնացական (1903-),
674. Եղիազարյան Մովսես Աբրահամի,
675. Եղիազարյան Շմավոն (1897-),
676. Եղիազարյան Սամսոն Խաչատուրի,
- 677. Եղիազարյան Սարգիս Խաչատուրի (գոհվել է մայիսի 25-ին
Չոնկի բլրի մոտ),**
678. Եղիազարյան Սարիբեկ Վարդանի,
679. Եղիազարյան Սուրեն Եգորի,
680. Եղիազարյան Տրդատ Աբրահամի,
681. Ջաքարյան Հովհաննես,
682. Ջոհրաբյան Հովհաննես (1900-),
683. Թորոսյան Արտավազդ,
684. Խանոյան Սարգիս,
685. Խաչատրյան Աբգար Բաղդասարի (1882-1967),
686. Խաչատրյան Ասքանազ (1902-),
687. Խաչատրյան Բագրատ,
688. Խաչատրյան Լևոն,
689. Խաչատրյան Խաչատուր Բաղդասարի,
690. Խաչատրյան Կնյազ (1893-),
691. Խաչատրյան Համբարձում,
692. Խաչատրյան Նիկոլ,

693. Խաչատրյան Պարսամ Նիկոլի,
694. Խաչատրյան Սարգիս Խաչատուրի,
695. Կարապետյան Գարսևան,
696. Կարապետյան Գրիշա (1901-),
697. Կարապետյան Համբո (1896-),
699. Կարապետյան Հովհաննես (1899-),
700. Կարապետյան Մովսես,
701. Հակոբյան Առաքել Գուկասի (1882-1923),
702. Հակոբյան Արամ,
703. Հակոբյան Արտեմ Հովհաննեսի (1877-1947),
704. Հակոբյան Աբուլ Գուկասի (1880-1918),
705. Հակոբյան Գալուստ Եսայու (1898-1936),
706. Հակոբյան Գառնիկ (1898-),
707. Հակոբյան Գրիգոր,
708. Հակոբյան Գևորգ Եսայու (1886-1971),
709. Հակոբյան Կոստան (1893-1942),
710. Հակոբյան Մելիք Գուկասի (1893-1937),
711. Հակոբյան Մելքոն,
712. Հակոբյան Ներսես Տիգրանի (1878-1969),
713. Հակոբյան Սամսոն Հովհաննեսի (1875-1918),
714. Հակոբյան Սարգիս Հովհաննեսի (1881-1952),
715. Հակոբյան Սիրեկան Գազարի (1872-1940),
716. Հակոբյան Ստեփան Գազարի (1878-1925),
717. Հակոբյան Տիգրան Պողոսի (1863-1928),
718. Համբարձումյան Աղաբեկ,
719. Համբարձումյան Աշոտ,
720. Համբարձումյան Բաղդասար (1902-1943),
721. Համբարձումյան Հովսեփ,
722. Համբարձումյան Վարդան,
723. Հայրապետյան Ալեքսան (1903-),
724. Հայրապետյան Թադևոս Գևորգի,

725. Հայրապետյան Հակոբ (1891-1942),
726. Հայրապետյան Համագասպ Հայրապետի,
727. Հայրապետյան Մնացական (1901-),
728. Հայրապետյան Նիկոլ,
729. Հայրապետյան Սիմոն,
730. Հարությունյան Մեսրոպ Հարությունի,
731. Հարությունյան Ներսես (1901-),
732. Հարությունյան Յուլյա (1903-),
733. Հովհաննիսյան Ալեք,
734. Հովհաննիսյան Արամ (1903-),
735. Հովհաննիսյան Արտեմ,
736. Հովհաննիսյան Բարսեղ,
737. Հովհաննիսյան Գառնիկ (1899-),
738. Հովհաննիսյան Հմայակ (1901-1984),
739. Հովհաննիսյան Սկրտիչ Հովեսի (1873-1953),
740. Հովհաննիսյան Սարգիս,
741. Ղազարյան Աբրահամ Սիրեկանի (1902-),
742. Ղազարյան Ահարոն,
743. Ղազարյան Զալիկո,
744. Ղազարյան Լիպարիտ Սիրեկանի (1904-),
745. Ղազարյան Հայրապետ Մարտիրոսի (1895-),
746. Ղազարյան Հարություն Գրիգորի,
747. Ղազարյան Հարություն Ստեփանի (1895-1933),
748. Ղազարյան Հովհաննես Սահակի,
749. Ղազարյան Մելիք Հովհաննեսի,
750. Ղազարյան Ներսես Տիգրանի,
751. Ղազարյան Պետրոս,
752. Ղազարյան Սենեքերիմ,
753. Ղազարյան Սիրեկան Եսայու,
754. Ղազարյան Սիրեկան Հակոբի (1897-)
755. Ղամբարյան Պողոս,

756. Ղարիբյան Մովսես Մակարի,
757. Մակարյան Արշակ (1897-1972),
- 758 Մանուկյան Ահարոն Ղազարի,
759. Մանուկյան Արտաշ (1890-),
760. Մանուկյան Բագրատ Մանուկի (1893-),
761. Մանուկյան Բագրատ Մարտիրոսի,
762. Մանուկյան Ջալիբեկ Ղազարի,
763. Մանուկյան Թադևոս,
764. Մանուկյան Թորգոմ Մարտիրոսի,
765. Մանուկյան Լևոն (1895-),
766. Մանուկյան Հմայակ Խաչատուրի,
767. Մանուկյան Հովհաննես Արամի,
768. Մանուկյան Մանուկ (1902-1942),
769. Մանուկյան Պարսամ,
770. Մանուկյան Սամսոն Բարսեղի (1900-),
771. Մանուկյան Սարգիս (1899-),
772. Մանուկյան Սերոբ Կարապետի,
773. Մանուկյան Վարդան Մկրտիչի,
774. Մարգարյան Արտուշ (1900-1942),
775. Մարգարյան Գևորգ Ջաքարի (1902-),
776. Մարգարյան Խաչատուր (1900-1942),
777. Մարգարյան Հմայակ Աբրահամի,
778. Մարգարյան Հովհաննես Ջաքարի,
779. Մարգարյան Սահակ (1903-1941),
780. Մարգարյան Սերոբ Կարապետի (1859-1960),
781. Մարգարյան Վասիլ Հայրապետի (1897-),
782. Մարտիրոսյան Արտաշ,
783. Միրզոյան Արշակ Մակարի (1897-1972),
784. Միրզոյան Արտուշ Արամի,
785. Միրզոյան Բագրատ
786. Միրզոյան Մացո,

787. Սկրտչյան Սկրտիչ (1903-),
788. Մնացականյան Սիմոն Մնացականի,
789. Նազարյան Գաբրիել,
790. Նազարյան Սամսոն Գաբրիելի,
791. Նալբանդյան Արշո,
792. Նալբանդյան Հովհաննես,
793. Նալբանդյան Սամսոն,
794. Նալբանդյան Վարդո (1891-),
795. Նահապետյան Արշակ (1895-),
796. Նահապետյան Սենեքերիմ Մանուկի,
797. Ներսիսյան Մանուկ,
798. Նիկողոսյան Ալեքսան,
799. Չամոյան Պետրոս,
800. Պապիկյան Մարգար,
801. Պետրոսյան Արամ,
802. Պետրոսյան Արշո,
803. Պետրոսյան Արտեմ Արսենի,
804. Պետրոսյան Թորոս Մանուկի,
805. Պետրոսյան Կարապետ,
806. Պետրոսյան Կնյազ Հայրապետի (1902-1979),
- 806 ա Պետրոսյան Համբարձում Գևորգի (1893-1933),
807. Պետրոսյան Հայրապետ Կարապետի,
808. Պետրոսյան Պետրոս Մացակի (1897-),
809. Պետրոսյան Պետրոս (1901-),
810. Պետրոսյան Պետրոս Գևորգի (1897-1969),
811. Պետրոսյան Պողոս (1900-1980),
812. Պետրոսյան Ջանիբեկ Հայրապետի (1904-1933),
813. Պետրոսյան Սերոբ,
814. Պողոսյան Սամսոն (1902-),
815. Սահակյան Աբրահամ,
814. Սահակյան Կարապետ Սահակի,

815. Սահակյան Համայակ (1903-),
816. Սարգսյան Աթաբեկ,
817. Սարգսյան Անդո,
818. Սարգսյան Ավետիս,
819. Սարգսյան Արշակ Գրիգորի (1886-1955),
820. Սարգսյան Բեգլար,
821. Սարգսյան Գևորգ Նազարեթի,
822. Սարգսյան Ենոք Գրիգորի (1881-1930),
823. Սարգսյան Թադևոս Նազարեթի,
824. Սարգսյան Լևոն,
825. Սարգսյան Հարություն Նազարեթի,
826. Սարգսյան Դազար,
827. Սարգսյան Սյրտիչ Նազարեթի (1900-1941),
828. Սաֆարյան Սահակ,
829. Սեդրակյան Միսակ,
830. Սմբատյան Արամ,
831. Սոլունոնյան Արամ Սերոբի,
832. Սոլունոնյան Արսեն Հարթենի (1901-),
833. Սոլունոնյան Արսեն Հարթենի,
834. Սոլունոնյան Գարսևան Մեհրաբի (1896-),
835. Սոլունոնյան Պետրոս Համբարձումի,
836. Սոլունոնյան Ռուբեն (1903-),
837. Վահանյան Աղաբաբ Վահանի,
838. Վահանյան Երվանդ Աղաբաբի,
839. Վահանյան Մելքոն Վահանի,
840. Վանեցյան Թաթո (1893-),
841. Վանեցյան Համո (1890-),
842. Վանեցյան Սամսոն (1902-),
843. Վարդանյան Աղաբեկ,
844. Վարդանյան Արսեն,
845. Վարդանյան Արտաշես Գրիգորի,

846. Վարդանյան Գարեգին Գրիգորի,
847. Վարդանյան Գերասիմ Աղասու (1904-),
848. Վարդանյան Հունան,
849. Տեր-Մինասյան Տեր-Հովհաննես Տեր-Համազասպի (1880-1953),
850. Փիլոսյան Երվանդ (1898-1943),

ԳՐԴ ԳՈՒՆԴ

851. Խաչատրյան Արամ Խաչատուրի,
852. Պետրոսյան Ալեքսան Կարապետի (1896-1984),
853. Պետրոսյան Հմայակ Գևորգի (1895-1928),

ՎԱՐԴԵՆՈՒՏ

854. Ավետիսյան Սրապ Մելքոնի (1900-1985),
855. Գասպարյան Սամսոն,
856. Եղիազարյան Միսակ (1865-1942),
857. Կարո,
858. Հակոբյան Աբրահամ,
859. Հարությունի Գալուստ,
860. Հարությունյան Միսակ (Նգե, 1890-1979),
861. Դազարի Եղիշ,
862. Մարութի Հակո,
863. Սկոյի Սիրո,
864. Մուխսու Արշակ,

ՔԱՍԱԴ

ԳՐԴ ԳՈՒՆԴ

865. Աբրահամյան Ռաֆայել Հայրապետի (1899-1943),
866. Այվազյան Գարեգին Հարությունի (1895-1927),

867. Առաքելյան Ղազար Ղուկասի (1898-1919),
868. Առաքելյան Մելքոն Գևորգի (1890-1956),
869. Առաքելյան Սերգեյ Գևորգի (1888-1919),
870. Բաղդասարյան Նիկոլ Ավետիսի (1895-1919),
871. Բարսեղյան Ալեք Հակոբի (1894-1975),
872. Գասպարյան Սարգիս Գրիգորի (1899-1971),
873. Թադևոսյան Երվանդ Մկրտչի (°),
874. Թովմասյան Հարություն Սմբատի (1896-),
875. Թովմասյան Սեդրակ Առաքելի (1899-),
876. Իսրայելյան Սարիբեկ Հակոբի (1898-1933),
877. Խալաթյան Մելիք Հակոբի (1894-1919),
878. Խաչատրյան Հարություն Սմբատի (1898-1919),
879. Խաչատրյան Հովակ Ազատի (1887-1957),
880. Խաչատրյան Ներսես Գրիգորի (1891-1985),
881. Կարապետյան Թորգոմ Գևորգի (1888-1923),
882. Կարապետյան Սեդրակ Հովսեփի (1889-1919),
883. Կոստանյան Արշակ Համբարձումի (1895-1974),
884. Կոստանյան Երվանդ Հարությունի (1896-1946),
885. Կոստանյան Հովհաննես Հարությունի (1876-1919),
886. Հարությունյան Ասքանազ Նիկոլի (1896-1933),
887. Հարությունյան Բենյամին Ասատուրի (1895-1937),
888. Հարությունյան Գասպար Հովհաննեսի (1899-1975),
889. Հարությունյան Հարթեն Ասատուրի (1899-1919),
890. Հովհաննիսյան Ռաֆայել Հարությունի (1898-1956),
891. Հովհաննիսյան Սամսոն Պետրոսի (1889-1976),
892. Ղազարյան Ղազար Խաչատուրի (1895-1919),
893. Ղազարյան Միսակ Պետրոսի (1898-1919),
894. Մալոյան Արամ Ասատուրի (1888-1977),
895. Մանուկյան Մանուկ Սողոյի (1895-1923),
896. Մելքոնյան Կնյազ Սամսոնի (1899-1967),
897. Մելքոնյան Սարգիս Հովհաննեսի (1894-1944),

898. Մելքոնյան Կնյազ Արմենակի (1896-1927),
899. Միքայելյան Լևոն Թորոսի (1887-1950),
900. Միքայելյան Հայրապետ Թորոսի (1890-1937),
902. Մխիթարյան Գարսևան Մուրադի (1896-1938),
903. Մխիթարյան Հաբեթնակ Ասատուրի (1893-1929),
904. Մխիթարյան Սեդրակ Ասատուրի (1894-1927),
905. Մնացականյան Գեղամ Սահակի (1898-1968),
906. Մուրադյան Հայկ Սկրտչի (1889-1979),
907. Մուրադյան Նիկոլ Հունանի (1885-1919),
908. Պողոսյան Աղաբեկ Պետրոսի (1896-1965),
909. Պողոսյան Հնայակ (Բալիկ) Մելիքի (1900-1955),
910. Պողոսյան Սարգիս Հարությունի (1890-1919),
911. Սարգսյան Ալեք Սկրտչի (1891-1920),
912. Սարգսյան Ասատուր Հակոբի (1898-1943),
913. Սարգսյան Բալաբեկ Պապիկի (1895-1923),
914. Սարգսյան Լևոն Պապիկի (1884-1955),
915. Սաֆարյան Հակոբ Եփրեմի (1898-1939),
916. Սաֆարյան Հովակ Մանուկի (1901-1970),
917. Սաֆարյան Մուշեղ Բարսեղի (1893-1927),
- 918. Միմոնյան Գարեգին Հովհաննեսի (1896-1918),**
919. Վարդանյան Հարություն Պողոսի (1894-1966),
920. Տեր-Գրիգորյան Գրիգոր Տեր-Թորոսի (1892-1967),
921. Տեր-Գրիգորյան Պարսամ Խաչատուրի (1897-1981),
922. Տոնոյան Հաբեթնակ Մելքոնի (1898-1919),
923. Տոնոյան Հայկ Մելքոնի (1895-1927),
924. Տոնոյան Միսակ Գևորգի (1895-1929),
925. Տոնոյան Սկրտիչ Եփրեմի (1897-1983),
926. Տոնոյան Մուշեղ Մարտիրոսի (1898-1925),
927. Տոնոյան Պարսամ Եփրեմի (1895-1957),
928. Տոնոյան Սեդրակ Ղազարի (1890-1919),
929. Ումրշատյան Ավետիս Պետրոսի (1886-1969),

930. Ումրշատյան Կնյազ Պողոսի (1895-1976),
931. Քերոբյան Հովհաննես Գրիգորի (1899-1925),
932. Քերոբյան Սեդրակ Ղազարի (1899-1951),

ՍՈՒՐԵՆ (ԿՈՒՌՈ) ԹԱՐԽԱՆՅԱՆԻ ԽՈՒՄԲ

933. Բարսեղյան Ռաֆայել Հակոբի (1888-1944),
934. Գալստյան Գևորգ Թովմասի (1888-1919),
935. Խաչատրյան Դավիթ Հովսեփի (1892-1959),
936. Միրզոյան Բաղիկ Համբարձումի (1896-1921),
937. Միրզոյան Դավիթ Համբարձումի (1889-1927),
938. Միրզոյան Կարապետ Համբարձումի (1886-1954),
939. Միրզոյան Նիկոլ Համբարձումի (1892-1977),
940. Մուրադյան Սենեքերիմ Սկրտչի (1894-1939),
941. Սահրադյան Ներսես Մալխասի (1893-1926),
942. Ստեփանյան Ասքանազ Գրիգորի (1884-1920),
943. Ստեփանյան Աբրահամ,

ԽՈՐԵՆ ԻԳԻԹԽԱՆՅԱՆԻ ՍԱՐՏԿՈՑ

944. Ավդալյան Մուշեղ Պետրոսի (1890-1918),
945. Խաչատրյան Միսակ Սկրտչի (1890-1921),

ՍԵՂՐԱԿ ՋԱԼԱԼՅԱՆԻ ԽՈՒՄԲ

946. Աբրահամյան Ազիզ Ասատուրի (°),
947. Ավագյան Կնյազ Պողոսի (1885-1919),
948. Ավդալյան Երվանդ Հովհաննեսի (1882-1945),
949. Բարսեղյան Բարսեղ Սկրտչի (1893-1946),
950. Բարսեղյան Մելքոն Հակոբի (1884-1944),

951. Դավաթյան Արսեն Խաչատուրի (1888-1930),
952. Եղիազարյան Անդրեաս Գրիգորի (1885-),
953. Թովմասյան Խաչատուր Պողոսի (1881-1936),
954. Իսրայելյան Հովհաննես Հակոբի (1888-1919),
955. Հակոբյան Կնյազ Միքայելի (1884-1937),
956. Հարությունյան (Քերոբյան) Ալեք Թադևոսի (1892-1957),
957. Հովհաննիսյան Աղաբեկ Ավետիսի (1890-1925),
958. Հովհաննիսյան Մեսրոպ Թաթոսի (1886-1924),
959. Հովհաննիսյան Ռուբեն Մարգարի (1882-1985),
960. Հովհաննիսյան Սամսոն Թորոսի (1878-1944),
961. Հունանյան Մխիթար Ասատուրի (1881-1919),
962. Դազարյան Երվանդ Մեսրոպի (1894-1960),
963. Դազարյան Սամսոն Միմոնի (1885-1921),
- 964. Դարիբյան Աղաբեկ Գրիգորի (1885-1918),**
965. Մանուկյան Մանուկ Գևորգի (1883-1939),
966. Մանուկյան (Մնեյան)Ստեփան Գևորգի (1884-1936),
967. Մելքոնյան Բաղդասար Մելքոնի (1883-1934),
968. Միրզոյան Ալեքսան Հարությունի (1890-1919),
969. Միրզոյան Եսայի (Ապեր) Հարությունի (1892-1919),
970. Միրզոյան Հովհաննես Հարությունի (1898-1977),
971. Միրզոյան Միմոն Համբարձումի (1883-1967),
972. Մխիթարյան Մամիկոն Հովհաննեսի (1881-1925),
974. Մխիթարյան Հակոբ Դազարի (1885-1935),
975. Մխիթարյան Հովհաննես Դազարի (1889-1919),
976. Մխիթարյան Մովսես Դազարի (1892-1919),
977. Պետրոսյան Մելքոն Մուրադի (1877-1957),
978. Ջալալյան Սեդրակ Սարգսի (1884-1959),
979. Սարգսյան Մելիք Պապիկի (1882-1951),
980. Սաֆարյան Գևորգ Բարսեղի (1883-),
981. Քերոբյան Եղիշ Գրիգորի (1894-1930),
982. Քերոբյան Հովսեփ Գևորգի (1892-1933),

983. Քերոբյան Մնաց Գրիգորի (1891-1925),

ՄՈՒԽԱՅԵԼ ՏԵՐ-ԳՐԻԳՈՐՅԱՆԻ ԽՈՒՄԲ

984. Այվազյան Հովհաննես Բարսեղի (1883-1932),

985. Այվազյան Ներսես Բարեղամի (1898-1925),

986. Այվազյան Ալեքսան Բարսեղի (1882-1919),

987. Այդինյան Պետրոս Հովհաննեսի (1883-1957),

988. Առաքելյան Ալեքսան Գազարի (1892-1919),

989. Ասլանյան Հայկ Աղեկի (1884-),

990. Ասլանյան Մամիկոն Գրիգորի (1890-),

991. Ասլանյան Սյրտիչ Գուկասի (1893-1927),

992. Ասլանյան Սեդրակ Աղեկի (1890-),

993. Ավագյան Գասպար Ներսեսի (1880-),

994. Ավագյան Նիկոլ Ներսեսի (1885-),

995. Ավդալյան Հովսեփ Սմբատի (1888-),

996. Ավդալյան Սարիբեկ Հովհաննեսի (1894-),

997. Բաղդասարյան Հարութ Ավետիսի (1882-1936),

998. Բաղդասարյան Խաչատուր Ավետիսի (1885-1935),

999. Բարսեղյան Գրիգոր Մանուկի (1899-1934),

1000. Գևորգյան Թորգոմ Սահակի (1887-),

1001. Գևորգյան Վարդան Հունանի (1890-),

1002. Ենգիբարյան Մինաս Հովհաննեսի (1899-),

1003. Ենգիբարյան Սամսոն Ստեփանի (1884-),

1004. Թովմասյան Սարգիս Պողոսի (1883-1931),

1005. Իսրայելյան Սարգիս Հակոբի (1883-1920),

1006. Խաչատրյան Արամ Սմբատի (1891-1929),

1007. Խաչատրյան Ներսես Մանուկի (1894-1920),

1008. Խաչատրյան Վանո Արշակի (1891-),

1009. Կարապետյան Մամիկոն Աբրահամի (1886-1950),
1010. Կարապետյան Սահակ Աբրահամի (1882-1967),
1011. Հակոբյան Եղիշե Հովհաննեսի (1885-),
1012. Հակոբյան Կարապետ (Բալաբեկ) Հովեի (1896-1919),
1013. Հակոբյան Հակոբ Միքայելի (1886-),
1014. Հակոբյան Սուքիաս Մարգարի (1883-),
1015. Հարությունյան Եփրեմ Հովհաննեսի (1890-1937),
1016. Հարությունյան Խաչատուր Ավագի (1880-),
1017. Հարությունյան Միսակ Ասատուրի (1883-1929),
1018. Հովհաննիսյան Ավետիս Պետրոսի (1882-),
1019. Հովհաննիսյան Արմենակ Գրիգորի (1883-),
1020. Ղազարյան Արտուշ Բարսեղի (1893-1919),
1021. Մանասյան Գևորգ Հակոբի (1878-1955),
1022. Մանուկյան Գեղամ Գրիգորի (1882-1952),
1023. Մարտիրոսյան Ղևոնդ Հովհաննեսի (1890-1944),
1024. Մելքոնյան Գարեգին Խուրշուդի (1896-1973),
1025. Մելքոնյան Մակար Մելքոնի (1886-1929),
1026. Միքայելյան Գալուստ Բեյբութի (1891-1937),
1027. Միքայելյան Մելքոն Ղազարի (1888-),
1028. Միքայելյան Միմոն Ղազարի (1882-1952),
1029. Միքայելյան Օհան Գրիգորի (1886-1951),
1030. Մխիթարյան Իսրայել Հարությունի (1883-),
1031. Մխիթարյան Ղազար Ենոքի (1884-1957),
1032. Մնացականյան Բաղդասար Մնացականի (1887-1971),
1033. Մովսիսյան Մամիկոն Հարությունի (1884-),
1034. Մուրադյան Սիրեկան Եղիազարի (1898-1968),
1035. Շահբազյան Կարապետ Սարգսի (1893-),
1036. Պետրոսյան Պետրոս Թովմասի (1882-1944),
1037. Սարգսյան Գրիգոր Պողոսի (1878-),
1038. Սարգսյան Լևոն Կարապետի (1887-1957),
1039. Սարգսյան Մուշեղ Պողոսի (1883-),

- 1040. Սարգսյան Սահակ Պապիկի (1889-),
- 1041. Սարգսյան Սարգիս Կարապետի (1893-1994),
- 1042. Սարգսյան Սեդրակ Պողոսի (1888-),
- 1043. Սաֆարյան Մարգար Մանուկի (1896-),
- 1044. Սիմոնյան Ներսես Վարդանի (1880-),
- 1045. Ստեփանյան Եփրեմ Սելբոնի (1872-1994),
- 1046. Ստեփանյան Սամսոն Կարապետի (1872-1994),
- 1047. Տեր-Գրիգորյան Սուխայել Տեր-Թորոսի (1932-1921),
- 1048. Տոնոյան Պետրոս Գևորգի (1889-1953),
- 1049. Տոնոյան Սամսոն Գևորգի (1889-1933),
- 1050. Ումրշատյան Արամ Հակոբի (1888-),
- 1051. Զերոբյան Գևորգ Եղիազարի (1897-),
- 1052. Զերոբյան Կարապետ Գևորգի (1885-1931),
- 1052. Զերոբյան Սիբայել Գևորգի (1889-1931),

ՄԵՆՈ ՄՈՒՐԱԳՅԱՆԻ ՀԱՐՅՈՒՐԱԿ

- 1053. Կարապետյան Երվանդ (զոհվել է 1918 թ-ի մայիսի 24-ին),
- 1054. Ղազարյան Բարսեղ,
- 1055. Ղազարյան Միսակ,

ՔՈՒՉԱԿ

ՍԱԹԵՎՈՍ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆԻ ԽՈՒՄՔ

- 1056. Աբրահամյան Աղաբեկ (Գլավնու Աղաբեկ),
- 1057. Աղամյան Սմբատ,
- 1058. Ամիրյան Եղիազար,
- 1059. Ավետիսյան Հովհաննես Կարապետի (1901-1977),
- 1060. Արաբյան Իսկուհի (1885-1944),
- 1061. Էլոյան Հովհաննես Գաբրիելի (1880-1943),
- 1062. Հովհաննիսյան Մաթևոս (Մաթևոս աղա),

- 1063. Ղազարյան Սելիք,
- 1064. Մանուկյան Գեղամ Մնացականի,
- 1065. Մանուկյան Հակոբ,
- 1066. Մանուկյան Մնացական Ավետիսի,
- 1067. Պետրոսյան Բաղդասար Պետրոսի (1890-1962),
- 1068. Սարգսյան Իգնատիոս Պետրոսի (1897-1979),
- 1069. Սարգսյան Համբարձում Պետրոսի (1893-1959),
- 1071. Ստեփանյան Գալուստ (1895-1971),
- 1072. Ստեփանյան Գևորգ Սարգսի (1871-1939),
- 1073. Տեր-Գրիգորյան Հովհաննես,
- 1074. Տեր-Հարություն քահանա:

**ԱՊԱՐԱՆԻ ՀԵՐՈՍԱՍԱՐՏՈՒՄ ՁՈՂՎԱԾ ԱՊԱՐԱՆՑԻ
ԱՇԽԱՐՀԱԶՈՐԱՅԻՆՆԵՐԻ
ՑՈՒՑԱԿՆ ԸՍՏ ԳՅՈՒՂԵՐԻ
(մոտավոր)**

ԱՊԱՐԱՆԻ ՇՐՋԱՆ

1.	Ապարան	10
2.	Աստվածընկալ	-
3.	Արագած	8
4.	Արա գյուղ	-
5.	Արայի	2
6.	Ափնա	2
7.	Բուժական	-
8.	Դովրի	-
9.	Եղիպատրուշ	5
10.	Երնջատափ	-
11.	Զովունի	5
12.	Թքուջուր	2

13.	Լուսագյուղ	3
14.	Ծաղկաշեն	2
15.	Հարթավան	2
16.	Գուշի	1
17.	Ձորագլուխ	1
18.	Մուքի	2
19.	Նիգավան	4
20.	Նիգատուն	-
21.	Նորաշեն (Հին)	-
22.	Նորաշեն (Նոր)	17
23.	Շենավան	5
24.	Չքնաղ	2
25.	Սարալանջ	3
26.	Վարդենիս	3
27.	Վարդենուտ	3
28.	Քասաղ	5
29.	Քուչակ	10
<hr/>		
	ընդամենը	97

ԱՐԱԳԱԾԻ ՇՐՋԱՆ

30.	Ալագյազ	1
31.	Ամրե թագա	-
32.	Ավշեն	-
33.	Բերքառատ	-
34.	Գեղաղիր	-
35.	Գեղաձոր	-
36.	Գեղարոտ	2
37.	Գերեկ	1
38.	Լեռնապար	-

39.	Ծաղկահովիտ	6
40.	Ծիլքար	-
41.	Հնաբերդ	-
42.	Մելիքայուղ	3
43.	Միրաք	1
44.	Նորաշեն	-
45.	Շենկանի	-
46.	Ջամշու	-
47.	Ռյա քազա	-
48.	Սանգյառ	-
49.	Սիփան	-
50.	Վարդաբլուր	2
51.	Օրթանյա	-

ընդամենը	18
-----------------	-----------

ընդամենը	115
-----------------	------------

ԱՊԱՐԱՆԻ ԳԱՎԱՌԻ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԿԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ

ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ 1915 ԹՎԱԿԱՆԻ ԱՊՐԻԼԻ 30-Ի

Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Ն Ք Ը

(կազմել է Եղիշե Տեր-Հովհաննեսի Տեր-Հովհաննիսյանը Ապարանի

տանուտեր Մելիք Սիրեկանի համձնարարությամբ)

ԱՊԱՐԱՆԻ ՇՐՋԱՆ

	գյուղ	տնտեսուր	տղամարդ	բանակում	տեղում	առկա զենք
1	Ապարան	600	1200	600	600	200
2	Աստվածընկալ	80	150	100	50	10
3	Արագած	500	800	350	450	200
4	Արա գյուղ	-	-	-	-	-
5	Արայի	150	250	100	150	75
6	Ափնա	200	300	150	150	50
7	Բուժական	-	-	-	-	-
8	Դովրի	-	-	-	-	-
9	Եղիպատրուշ	250	350	150	200	75
10	Երնջատափ	250	380	180	200	75
11	Զովուն	200	310	110	200	100
12	Թթուջուր	120	200	80	120	60
13	Լուսագյուղ	150	250	100	150	75
14	Ծաղկաշեն	170	150	110	140	55
15	Հարթավան	180	280	130	150	60
16	Դուշի	80	120	70	50	10
17	Ձորագլուխ	120	180	90	90	30
18	Մուլքի	200	300	150	150	50
19	Նիգավան	250	450	200	250	125
20	Նիգատուն	100	150	75	75	25
21	Նորաշեն (Հին)	100	150	70	80	30
22	Նորաշեն (Նոր)	120	250	100	150	90
23	Շենավան	250	350	150	250	75
24	Չքնաղ	-	-	-	-	-
25	Սարալանջ	50	75	30	45	20
26	Վարդենիս	250	400	200	200	75
27	Վարդենուտ	300	450	200	250	100
28	Քասաղ	350	550	300	250	75
29	Քուչակ	550	950	500	450	175
	ընդամենը	5570	8995	4295	4800	1915

ԱՐԱԳԱԾԻ ՇՐՋԱՆ

	գյուղ	տնտեսուր	տղամարդ	բանակում	տեղում	առկա զենք
30	Ալագյազ	100	150	75	75	25
31	Ամրե թագա	-	-	-	-	-
32	Ավշեն	80	130	50	80	40
33	Բերքառատ	-	-	-	-	-
34	Գեղաղիբ	-	-	-	-	-
35	Գեղաձոր	-	-	-	-	-
36	Գեղարոտ	180	300	100	200	110
37	Դերեկ	80	110	60	50	10
38	Լեռնապար	100	160	80	80	35
39	Ծաղկահովիտ	450	650	350	300	75
40	Ծիլքար	150	250	100	150	75
41	Հնաբերդ	200	350	210	140	60
42	Սեյիբգյուղ	250	350	100	350	125
43	Միրաք	80	120	50	70	30
44	Նորաշեն	-	-	-	-	-
45	Շենկանի	50	80	20	60	35
46	Ջամշլու	50	80	30	50	25
47	Ռյա թագա	90	150	50	80	40
48	Սանգյառ	80	160	60	100	60
49	Սիփան	-	-	-	-	-
50	Վարդաբլուր	120	200	80	120	60
51	Օրթաճյա	50	80	30	30	25
	ընդամենը	2110	3290	1445	1855	830
	ԸՆԴԱՄԵՆԸ	7688	122855	5740	6625	2745

ԱՊԱՐԱՆԻ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԻ

«ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ»

ՀՈՒՇԱՐՁԱՆԸ

Ապարան ավանի հյուսիսային դարպասների մոտ՝ բարձունքում, վեհապաց կանգնած է Հայրենիքի համար ընկած մարտիկների հիշատակը հավերժացնող «Վերածնունդ» հուշարձանը:

Հուշարձանի թիկունքը գոտևորված է տարբեր չափի ժայռեղեն սյուներով, որոնք խորհրդանշում են ժողովրդի անխորտակ կամքը:

Հուշարձանի ճակատամասի երեք խորանները մարմնավորում են ժողովրդի ապրած պատմական անցքերը: Չախակողմյան խորանը, որ կիսաշրջան կազմելով խոնարհվում է խաչքար հիշեցնող քանդակազարդ հուշասյան վրա, նվիրված է 1915 թվականի Մեծ եղեռնի նահատակներին:

Կենտրոնական խորանն ավելի ձիգ է և առանձին վերցրած մարդու աջ ափի պատկեր է ներկայացնում, որի կենտրոնում վեհապաց սուր է պատկերված: Այն նվիրված է 1918 թվականի Ապարանի հերոսամարտի մասնակիցներին: Ազատատենչ ապարանցիները կանգնել են թուրքական կանոնավոր բանակի դեմ, փակել Երևանի ճանապարհը և նպաստել հայկական զորքերի հաղթանակին: 1939–1945 թվականներին ֆաշիստական զավթիչների դեմ են ելել 6100-ից ավելի

ապարանցիներ: Նրանք կատարել են իրենց սրբազան պարտքը Հայրենիքի հանդեպ, նպաստել հաղթանակի կերտմանը: Մարտադաշտից տուն չեն դարձել շուրջ 2500 ապարանցիներ: Նրանց հիշատակն է հավերժացնում աջակողմյան խորանը:

«Վերածնունդ» հուշարձանը ականավոր ճարտարապետ Ռ-աֆայել Իսրայելյանի վերջին քարակերտ կոթողն է, կարապի երգը:

Կառույցի համար ընտրվել է Ապարանի բազիլիկ եկեղեցու համար օգտագործված Միրաք գյուղի մոտ գտնվող ապարանյան սև տուֆի հանքաքարը:

Սարդարապատի հուշահամալիրի կառուցումը 1960-ական թվականների կեսերին խթան է ծառայել Ապարանում և Ապարանից դուրս ապրող ապարանցիների համար, որպեսզի բարձրացվի Ապարանի հերոսամարտի հիշատակը հավերժացնող հուշարձանի կառուցման հարցը:

Սկսված շարժումը ղեկավարել է ՀԿԿ Ապարանի շրջկոմի առաջին քարտուղար Գևորգ Հնայակի Մակարյանը: Նրան գործակցել են Ապարանի շրջխորհրդի գործադիր կոմիտեի նախագահ Նիկոլայ Ասքանազի Արշակյանը, ՀԿԿ շրջկոմի քարտուղար Վլադիմիր Աբրահամի Մելքոնյանը, Ապարանի շրջխորհրդի գործադիր կոմիտեի նախագահի տեղակալ Հովհաննես Վասիլի Սկրտչյանը:

Հուշարձանի կառուցման հարցում ապարանցիները բացարձակ միասնական էին: Սակայն նման հուշարձան կառուցելու համար անհրաժեշտ էր ժամանակի իշխանությունների թույլտվությունը, քանի որ Ուջան գյուղում Անդրանիկ գորավարի արձանը տեղադրելուց հետո ՀԿԿ կենտկոմը որոշում էր ընդունել դադարեցնել հայրենասիրություն «սերմանող» հուշարձանների կառուցումը:

Շրջանի ղեկավարությունը հուշարձանի կառուցման հարցը չէր կարող բարձրացնել, քանի որ այդ քայլով դեմ կզնար կուսակցական վերադասի որոշմանը:

Ընտրվել է շրջանց ուղի: Հայաստանի ղեկավարության առաջ հուշարձանի կառուցման հարցը բարձրացրել և հիմնավորել են Երևանում բնակվող ապարանցիները:

Պաշտոնաթող փոխգնդապետներ Մովսես Հակոբյանը (Երևնառափ) և Գրիգոր Հովհաննիսյանը (Արայի) 1970 թվականին եղել են ՀԿԿ կենտկոմի 2-րդ քարտուղար Գևորգ Արտաշեսի Տեր-Ղազարյանցի մոտ: Վերջինս խորհուրդ է տվել Ապարանից դուրս ապրող հեղինակավոր ապարանցիների շրջանում ստորագրահավաք անցկացնել և խնդրագիր ներկայացնել Հայաստանի ղեկավարությանը:

Խնդրագրի տեքստը գրել և դրա տակ առաջինը ստորագրել է ՀԿԿ Շահումյանի շրջկոմի 2-րդ քարտուղար Արտաշես Արսենի Հարությունյանը (Նիզավան):

Խնդրագրի հետագա ստորագրահավաքը իրականացրել է Երևան քաղաքի Շահումյանի շրջանային խորհրդի գործադիր կոմիտեի աշխատակից Գարչո Արամի Աբրահամյանը (Չովունի): Երկու ամսվա ընթացքում խնդրագրի տակ ստորագրել են Երևանում և այլ բնակավայրերում ապրող 180 ապարանցիներ:

Պաշտոնաթող փոխգնդապետներ Մ. Հակոբյանը, Գ. Հովհաննիսյանը և Գ. Աբրահամյանը պատրաստի խնդրագրով այցելել են ՀԿԿ կենտկոմի 2-րդ քարտուղար Գ. Տեր-Ղազարյանցին: Խնդրագիրն ընդունվել է:

1971 թվականի փետրվարին ՀԽՍՀ կառավարության համապատասխան ցուցումով խնդրագիրը իջեցվել է ՀԿԿ Ապարանի շրջկոմ: Հրավիրյալ ապարանցիների մասնակցությամբ

շրջանի ղեկավարությունը որոշել է կառուցել Ապարանի հերոսամարտի հուշարձանը, ընտրել է հուշարձանի կառուցման տեղը և հուշարձանի նախագծի մրցույթ հայտարարել:

Մրցութային հանձնաժողովը երեք ընդլայնված նիստ է գումարել, քննարկել է տարբեր հեղինակային կոլեկտիվների 10-ից ավելի նախագծեր և կառուցելու համար երաշխավորել ժողովրդական ճարտարապետ Ռաֆայել Իսրայելյանի նախագիծը՝ դրանում որոշ լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու պայմանով: Հուշարձանը ի սկզբանե նվիրվել է Ապարանի հերոսամարտին և այդպես էլ նախագծվել է: Սակայն հետագայում որոշվել է այդ հուշարձանով արտացոլել նաև Եղեռնի զոհերի և Հայրենական մեծ պատերազմում զոհված ապարանցիների հիշատակը:

1971-1972 թվականներին Ապարանի շրջանում, Երևանում և Հայաստանի մյուս բնակավայրերում նախապատրաստական աշխատանքներ են տարվել, կազմակերպվել է դրամահավաք: Շրջանի տարածքում աշխատանքները կատարվել են համապատասխան կառույցների միջոցով: Հայաստանի մյուս բնակավայրերում այդ աշխատանքը իրականացրել են նվիրյալ ապարանցիները: Երևան քաղաքի Շահումյանի շրջանի Միլիկյան թաղամասում դրամահավաքի աշխատանքը կազմակերպել և ղեկավարել է կոլտնտեսության նախագահ Սամվել Մալխասյանը, Անաստասավան թաղամասում՝ Հովհաննես Հովհաննիսյանը և Գուրգեն Սկրտչյանը, Դավիթաշեն թաղամասում՝ Կամսար Աբրահամյանը և Ջավեն Կիրակոսյանը, Մալաթիա թաղամասում՝ կոլտնտեսության նախագահ Ալբերտ Մելիքի Ահարոնյանը:

Դարչո Աբրահամյանը իր «Չովունի» գրքում գրել է, որ հուշարձանի կառուցման ընթացքում Շահումյանի շրջանային խորհրդի գործադիր կոմիտեի ներքին գործերի բաժնի ապարանցի աշխատակիցների՝ Քերոբ Մելքոնի Սարգսյանի, Մնացական Գրիգորյանի, Լավրենտի Հնայակի Շահբազյանի, Արամայիս Ռուբենի Արշակյանի, Արշալույս Գևորգյանի միջոցով ցեմենտի անօրինական վաճառք կատարելու համար 20-ից ավելի մեքենաների պարունակությունը բեռնաթափվել է Ապարան քաղաքում:

1972 թվականին Ապարանի շրջկոմի 1-ին քարտուղար Գևորգ Մակարյանի տեղափոխումը այլ աշխատանքի հուշարձանի կառուցման աշխատանքը երկու տարով հետաձգել է:

«Վերածնունդ» հուշարձանի հիմնաքարը դրվել է 1974 թվականի մայիս ամսին: Հիմնային և առաջին երկու շարքերի աշխատանքները կատարել են Երևանից հրավիրված վարպետները՝ Ալբերտ Սկրտչյանը, Ռաֆիկ Թորգոմյանը, Սուրեն Ջաքարյանը: Արդեն հիմնային մասում թույլ տված սխալների պատճառով նրանց աշխատանքը դադարեցվել է և աշխատանքը շարունակելու համար հրավիրվել է քարգործ վարպետ, վարդենիսցի Հայկ Պողոսի Հովհաննիսյանը: Առկա թերությունները վերացվել են և կառուցումը շարունակվել է: Որոշ ժամանակ շինարարության վրա աշխատել է լուսագյուղի Ադաբեկ Սարգսի Պապիկյանը: Շինարարության ամբողջ ընթացքը շրջանի կուսակցական, խորհրդային ու կոմերիտական կազմակերպությունների, յուրաքանչյուր ապարանցու ուշադրության կենտրոնում է եղել: Շինարարության վրա աշխատել են Ապարան քաղաքի և գյուղերի ձեռնարկությունների, կազմակերպությունների, դպրոցների կոլեկտիվները, անհատները, Ապարանում հյուրընկալված հյուրերը: Տարերայնությունից խուսափելու նպատակով տեղացիների համար նշանակվել է աշխատանքի խստագույն հերթակարգ:

Կառույցի վերջին քարը դրվել է 1979 թվականի մայիսի 20-ին:

Հուշարձանի հանդիսավոր բացումը տեղի է ունեցել 1979 թվականի մայիսի 28-ին հազարավոր ապարանցիների և հյուրերի մասնակցությամբ:

Երբ սկսվել է հուշարձանի կառուցումը, ժողովրդական ճարտարապետ Ռաֆայել Իսրայելյանն արդեն մահացած էր և աշխատանքների կատարման նախագծային հսկողությունն իրականացրել է նրա ճարտարապետ որդին՝ Արեգ Ռաֆայելի Իսրայելյանը: Կառույցի աշխատանքները ղեկավարել և օպերատիվ հարցերը լուծել է Ապարանի գլխավոր ճարտարապետ Աշոտ Ջավենի Արշակյանը:

Կառուցման աշխատանքներին զուգահեռ բարեկարգվել ու կանաչապատվել է շուրջ 7 հեկտար տարածք: Տարածքում տնկվել ու ապահովվել է մոտ 500 եղևնու և ավելի քան 500 բարդու ծառ: Հիմնվել են Նշանավոր հյուրերի, Զինակոչիկների, Նորապասակների ծառուղիները:

Արցախյան ազգային-ազատագրական պատերազմում զոհված ապարանցիներին հուղարկավորելու համար 1991 թվականին ընտրվել է հուշարձանի արևելյան եզրաթումբը, որտեղ տարիների ընթացքում ձևավորվել է գերեզման-հուշահամալիր:

2000 թվականի մայիսի 28-ին «Վերածնունդ» հուշարձանի արևմտյան եզրաթմբի վրա հուղարկավորվել է Ապարանի հերոսամարտի ղեկավար Դրոյի՝ Դրաստամատ Մարտիրոսի Կանայանի աճյունը:

Տասնամյակների ընթացքում Ապարանի հերոսամարտի հուշարձանը վերածվել է Հայրենիքի համար կռված և Հայրենիքի համար ընկած հերոսների հիշատակը հավերժացնող հուշահամալիրի: